

GÂND ROMÂNESC

No. 10

ANUL III

OCTOMVRIE

1935

GÂND ROMÂNESC

FILOSOFIE ȘI POESIE *)

Epoca noastră a pierdut în mare măsură sentimentul înrudirii profunde dintre religie, filosofie și artă. Orientat către cunoașterea și stăpânirea fenomenelor naturii, europeanul cult (de astăzi) se ascunde de obicei acea rădăcină mai ascunsă, din care se înalță deopotrivă pietatea religioasă, cugetarea metafizică și creația artistică. Unde spiritul științific și tehnic nu disimulează înrudirea acestora, operează acel scepticism de proastă calitate care anulează conștiința, vie de pildă în Antichitate, că cine înțelege sau contemplă execută un act deopotrivă cu al adorației. Vom avea prilejul, în cuprinsul acestor pagini, să arătăm cât are de pierdut și filosofia și arta din slăbirea sentimentului unității lor și cât au ele de câștigat din reactivarea conștiinței că rădăcinile lor se implântă în același teren și că aceeași sevă le hrănește. Desigur, cine ajunge la înțelegerea solidarității adânci care leagă cele trei forme de manifestare ale spiritului, nu trebuie să piardă din vedere ceea ce le separă și le deosebește. Unitatea filosofiei cu arta și religia nu este o identitate și, pornite dintr'un temei comun, cele trei forme suverane ale culturii omenești își urmează căile lor felurite și țintesc către finalitățile lor proprii. Deosebirea dintre religie, filosofie și artă, cu toată comunitatea fundamentului lor, este atât de mare, încât experiența religioasă se bucură de plenitudinea ei, chiar atunci când nici un element conceptual nu i se asociază, după cum filosofia rămâne întreagă chiar dacă nu pronunță niciodată numele lui Dumnezeu. Nici arta nu pierde ceva respingând conținuturile religioase și filosofice. Simplitatea de spirit a unui sfânt sau a unui artist nu alterează nici decum puritatea funcțiunilor lor esențiale; după cum nici laicitatea spiritului artistic sau filosofic nu se opune scopurilor lor imanente. Se poate spune că, dacă în ciuda acestei deosebiri de metodă și însușiri, opera artistului atinge într'un punct al adâncimei pe aceea a filosofului sau experiențele omului pios, lucrul se întâmplă fără știrea și voința lor.

*) Fragment dintr'un studiu în preparație.

Din multiplele legături care unesc religia, filosofia și arta, lucrarea de față își propune să izoleze și să studieze separat relațiile dintre aceste două din urmă și, în special, pe acelea dintre filosofie și poezie. Motivele acestei limitări au nevoie să fie lămurite. În această ordine de idei, trebuie spus din capul locului că pe când filosofia și arta sunt forme de manifestare ale spontaneității spirituale, viața religioasă este dependentă în funcțiunile ei de intervenția unui principiu care depășește spiritul omenesc. Fără îndoială, pentru punctul de vedere al acestor pagini, filosofia și arta presupun și ele transcendența unui absolut, în lipsa căruia atât una cât și cealaltă n'ar fi decât niște jocuri sterile și înșelătoare. În cazul filosofiei și artei, absolutul trebuie numai să existe, pe când în acel al experienței religioase, el trebuie să intervie. Viața religioasă este alcătuită din dialogul dintre om și Dumnezeu. Absolutul rămâne însă mut și nemișcat în fața filosofului și artistului, a căror lucrare de încercuire, pătrundere și răsfrângere se constituie cu toate acestea. Filosoful încearcă deslegarea enigmei absolutului și artistul năzuește către întocmirea unei imagini a lui cu mijloace pur umane. Problema raportului dintre filosofie și artă nu depășește deci domeniul spiritului omenesc cu implicațiile lui transcendente; pe când cine vrea să istovească cuprinsul problemei religioase trebuie să urmărească nu numai reacțiile spiritului uman în direcția aprehendării absolutului, dar și reacțiile acestuia în tendința lui de a se ascunde sau desvălui. Considerate ca activități pur umane, filosofia și arta prezintă deci o apropiere care ușurează și, în tot cazul, permite alăturarea lor. Paginile de față se vor restrânge deci la studiul relațiilor dintre filosofie și artă și, mai cu seamă, la acele dintre filosofie și poezie, cu atât mai mult cu cât problema este istoricește construită și îngăduie desfășurarea ei dela câștiguri anterioare ale cercetării.

Poate niciodată înrudirea dintre filosofie și artă n'a fost, în cultura modernă, mai puternic resimțită ca în romantism. Fervoarea platoniciană a fost unul din izvoarele din care s'au adăpat mai toți constructorii de sisteme metafizice în succesiunea lui Kant. Unitatea tuturor formelor de manifestare ale spiritului omenesc este una din afirmațiile fundamentale ale doctrinei romantice. Epocă de cultură și curent spiritual inclinat mai mult către sinteză decât în spre analiză, pornit mai mult să descopere ceea ce unește lucrurile decât ceea ce le desparte, dornic mai de grabă să intre în noi legături decât să sporească numărul și felul libertăților sale, romantismul a trebuit să resimtă energic unitatea filosofiei cu arta, ca unele ce sunt deopotrivă chipuri de răsfrângere ale absolutului. Așa se rostește personajul Anselmo în renumitul dialog filosofic „Bruno” al lui Schelling: „Aveai

toată dreptatea, spune Anselmo, când judecai că o operă de artă este frumoasă numai prin adevărul ei, căci nu cred că prin adevăr ai înțeles altceva mai puțin de seamă sau mai mic decât modelele inteligibile ale lucrurilor. . . Numai că, o, prietene, după ce am dovedit suprema unitate a frumuseții cu adevărul, mi se pare că am probat și pe aceea a filosofiei cu poesia. Căci încotro aspiră filosofia decât către acel adevăr etern care este tot una cu frumusețea, după cum poesia năzuiește către acea frumusețe încreată și nemuritoare, care este unul și același lucru cu adevărul⁽¹⁾). Viziunea lui Schelling se sprijină, așa dar, pe temeliile platonismului care, după el și prin mijlocirea lui, trebuia să apară și în estetica lui Schopenhauer. Unitatea filosofiei cu arta provine deci din identitatea conținutului lor, alcătuit din modelele eterne ale lucrurilor, așa numitele Idei platoniciene, emanații directe ale absolutului, participând dela toate perfecțiunile lui și, prin urmare, esențe în același timp adevărate și frumoase. Marea mobilitate spirituală a lui Schelling l-a împiedecat să se oprească totdeauna la același fel de a concepe legăturile filosofiei cu arta. În „Filosofia Artei“, a cărei redacție este aproape contemporană cu „Bruno“, filosofia este înțeleasă ca un principiu dinamic-spiritual care însuflețește poesia, după cum suflul animă organisme naturale. „În lumea ideală, scrie Schelling, filosofia se comportă față de artă, întocmai ca rațiunea față de organism în lumea reală. Căci dacă rațiunea devine obiectivă în chip nemijlocit prin intermediul organismului și ideile eterne ale rațiunii se obiectivează în natură ca suflete ale corpurilor organice, tot astfel ideile filosofiei se obiectivează în artă ca sufletele unor lucruri reale⁽²⁾). Cele două chipuri de a exprima raportul filosofiei cu arta, prezente deopotrivă în operele lui Schelling, au rămas de fapt singurele două moduri posibile de a înțelege acest raport. Astfel, pe când mai toți esteticienii metafizicieni, un Schopenhauer sau un Hegel, acceptă ideea unei unități de conținut în trecerea dela filosofie la artă, n’au lipsit nici gânditorii cari să afirme puterea formativă a ideii filosofice în artă, concepând filosofia ca principiu dinamic și spiritual al ei. Când, de pildă, un poet ca Spitteler, în post-fața ciclului de poeme „Extramundana“, afirmă că „ideea cosmică este rădăcina care își apropie, din țarina întunecată și misterioasă, materia apropiată de imagini“, pentru a întocmi cu ea opera⁽³⁾), el concepe raportul dintre filosofie și poezie în cel de-al doilea fel precizat de Schelling.

1) Schelling, Bruno, oder über das göttliche und natürliche Prinzip der Dinge, 1802, in Werke, hg. von Otto Weiss, II. Bd., pg. 430–431.

2) Schelling, Philosophie der Kunst, Werke, III. Bd., pg. 31.

3) cit. ap. E. Ermatinger, Psychologie und Metaphysik im dichterischen Kunstwerk, in vol. Krisen und Problemen der neueren deutschen Dichtung, 1928, pg. 41.

Contribuția romantică la problema raportului dintre filosofie și artă prezintă mai multe dificultăți. Căci, mai întâiu, dacă această contribuție arată ce datorește poezia filosofiei, ea nu ne spune nimic despre ceace datorește filosofia poeziei și artei în genere. Numai o singură dată, în „Prelegerile despre metoda studiilor academice”, a întrevăzut Schelling nevoia de a examina raportul dintre artă și filosofie în acțiunea celei dintâiu asupra celei din urmă, precizând că în speculația filosofică există și un element artistic, care poate fi cultivat și dezvoltat. „Ceeace în filosofie, scrie Schelling, poate fi dacă nu învățat, cel puțin exercitat prin studiu, este partea artistică a acestei științe, adică ceace în mod general se numește dialectică. Fără artă dialectică nu este cu puțință o filosofie științifică”⁴⁾. Este limpede însă că ceace Schelling înțelege aci prin „artă”, nu este creația artistică, ci numai acea îndemânare tehnică al cărei câmp de aplicații întrece cu mult domeniul artei în sens estetic. Problema pe care o relevăm poate fi deci considerată că n'a fost atinsă de Schelling. Pentru teoria romantică, arta datorește mult filosofiei, în timp ce filosofia nu pare a datora nimic artei. Concluzie cu atât mai ciudată, sub pana unui Schelling, cu cât tocmai marile lui scrieri metafizice, conțin un element vizionar și constructiv, pe care nu-l putem înțelege decât ca o împietare a punctului de vedere artistic în lucrarea speculativă a filosofiei.

Dar contribuția romantică mai suferă încă de un neajuns. Ne putem întreba, în adevăr, ce explică deopotrivă existența a filosofiei și artei în cultura umană, când și una și alta poartă același cuprins și îndeplinesc aceeași funcțiune? Toți marii filosofi romantici socotesc că absolutul se exprimă deopotrivă prin filosofie și artă, că aceste două organe emit aceeași sunete și slujesc aceleași cauze. De ce dar această reduplicare? Ce împrejurare poate să explice faptul că spiritul în acțiunea lui de cuprindere a absolutului urmează două căi, când una singură i-ar fi fost deajuns? Nu cumva una din aceste căi a fost din capul locului sau a devenit cu timpul inutilă? Cercetarea romantică a ajuns în cele din urmă la acest rezultat. Dealtfel, încă din veacul al XVIII-lea, filosoful italian Giambatista Vico arătase că prima formă a cunoștinței omenești avea un caracter poetic. „La scienza nuova” vorbește nu numai de o metafizică poetică, dar și de o logică, o morală, o economie, o politică, o fizică, o astronomie, o cronologie și o geografie poetică. Urmează de aci, nu numai că adevărata epocă de glorie a poeziei trebuie căutată către începuturile societăților omenești,

⁴⁾ Schelling, Vorlesungen über die Methode des Akademischen Studiums, 1803, Werke, II, pg. 597.

înainte de apariția inteligenței abstracte, dar și că odată cu aceasta funcțiunea poetică a spiritului a intrat într'un declin iremediabil.

Acest mod de a înțelege raportul istoric dintre poezie și filosofie a fost adoptat mai târziu și de Hegel. Pentru filosoful german, arta, religia și filosofia au același conținut, în timp ce forma manifestării lor este în fiecare caz alta. „Prin preocuparea ei de adevăr, ca obiect absolut al conștiinței — observă Hegel — arta aparține și ea sferei absolute a spiritului și stă astfel pe același teren cu religia în sensul mai special al cuvântului ca și cu filosofia, judecată după conținutul ei. Căci și filosofia nu are alt obiect decât Dumnezeu, fiind în chip esențial teologie rațională și permanent oficiu divin în slujba adevărului. Față de această identitate a cuprinsului, cele trei domenii ale spiritului absolut se deosebesc numai prin formele grație cărora fiecare din ele aduc în conștiință obiectul lor, adică absolutul”⁵⁾. Aceste forme sunt intuiția sensibilă pentru artă, reprezentarea subiectivă a conștiinței pentru religie și cugetarea liberă pentru filosofie. Trebuie să observăm însă că Hegel limitează uneori constatarea că arta, religia și filosofia au tocmai același conținut, după cum sună afirmarea principală pe care am citat-o. Chiar în introducerea Esteticii sale, el recunoaște că conținutul spiritual al artei este mai sărac tocmai din pricina formelor sensibilității, în care este constrâns să se exprime, pe când acel al religiei și al filosofiei se îmbogățește din pricină că nu mai întâmpină nici o limită în calea liberei lui expansiuni. În chipul acesta, problema de preeminență pe care o ridicase Schelling, întrebându-se dacă arta este superioară filosofiei sau dimpotrivă, își capătă o altă soluție. În adevăr, pentru Schelling, arta realizează etapa cea mai înaltă în dezvoltarea dialectică a spiritului, ca una care împacă și armonizează în sine realitatea cu idealul. Hegel socotește însă că arta ocupă o treaptă mai jos, neputând să dea din cuprinsul spiritului absolut decât atât cât pot conține mijloacele sensibile de care se folosește. Dincolo de treapta artei se ridică religia și filosofia ca organe mai adecuate de manifestare ale spiritului. Era firesc deci ca pe măsură ce dezvoltarea universală a spiritului ajunge să ia o conștiință mai deplină de sine, arta să piardă ceva din vechea ei importanță.

Poate că adevărata epocă de glorie a artei, ne spune Hegel, a coincis cu vechea cultură elenă, al cărei conținut spiritual era destul de sărac pentru a putea fi exprimat în întregime de apariția zeilor ei, așa cum statuarii timpului îi figurau. Expansiunea spiritului a ruinat vechea cultură estetică a Grecilor, odată cu ivirea creștinismului și

⁵⁾ *Hegel, Vorlesungen über die Ästhetik, 1842, in Werke, Vollständige Ausgabe, X. Bd. I, pg. 129.*

înaintarea lui în aceeași direcție, și-a făurit în filosofia idealistă a lui Hegel adevărul lui instrument. „Numai un anumit cerc și o anumită treaptă a adevărului, scrie Hegel, sunt capabile a fi descrise prin elementul operei de artă. Adevărul trebuie să se exteriorizeze în sensibil și să existe în el într'un chip adecuat, pentru a deveni conținutul potrivit al artei, așa cum se întâmplă în cazul zeilor greci. Există însă o alcătuire mai profundă a adevărului, în care el nu mai este atât de înrudit și prietenos cu sensibilul, pentru a putea fi primit și exprimat de acest material într'un chip potrivit. Așa este concepția creștină a adevărului și, mai ales, spiritul lumii noastre, adică al religiei și al formației noastre raționale, dovedit superior treptei pe care arta era cel mai înalt mijloc prin care absolutul devenea conștient de sine. Modul propriu al artei nu mai răspunde nevoii noastre supreme. Nu mai putem adora ca pe ceva divin operele artei; impresia pe care ele ne-o fac este mai cumpătată și ceea ce trezesc ele în noi, are nevoie de o piatră de încercare superioară și de o adevărare mai cuprinzătoare. Cugetarea a întrecut în sbor arta”⁶⁾. Destinul artei este deci pecetluit. Noua poezie a romantismului cuprindea de altfel atâtea elemente de reflecție filosofică, încât se impunea constatarea că filosofia propriu zisă poate să-și asume mai bine sarcina, pe care poezia nu o poate împlini decât prin depășirea domeniului ei.

Filosofia romantică a artei a fost în tot decursul veacului al XIX-lea ca atmosfera pe care o respiri fără să-ți dai seama. Și după cum din atmosferă, plămânul ființelor vii extrage principiile regeneratoare, pe care le încorporează, dar și pe acelea primejdioase, pe care le elimină, tot astfel o mare parte din reflecția teoretică asupra artei, dealungul întregului secol din urmă, se definește fie prin asimilarea, fie prin respingerea doctrinei romantice. Estetica veacului al XIX-lea se precizează în raport cu romantismul, chiar la gânditorii și artiștii cari nu dovedesc în vreun fel a fi avut o atingere directă cu izvoarele lui teoretice. Astfel, față de teza dispariției artei, care devine curând unul din locurile comune mai mult folosite, apar trei soluții menite s'o salveze de soarta care i se prevestea. Astfel, dacă concurența cu filosofia poate deveni fatală poeziei, singurul mijloc de a o mântui pare a fi ruptura ei cu orice veleitate de a filosofa. Doctrina „artei pentru artă”, așa cum apare sub pana unui Théophile Gautier⁷⁾, se constituie dintr'un fel de oboesală față de intențiile me-

⁶⁾ *Hegel*, op. cit., pg. 14. Asupra acestei probleme, vd. și temeinicul studiu al lui *B. Croce*, La „mort de l'art” dans le système hégélien, in *Revue de Métaphysique et de Morale*, t. XLI, No. 1, 1934.

⁷⁾ Ideea dispariției poeziei pare a-l fi neliniștit și pe *Gautier*. Vd. in „Histoire du Romantisme” (cap. „Les progrès de la poésie française depuis 1830”, 1868):

tafizice, religioase și sociale ale acelei poezii pline de gravitate, pe care o practicau un Lamartine, Vigny sau Hugo. Intoarțerea programatică a poeziei către formula unui simplu joc, conține un ascuțit polemic împotriva meditațiilor saturate de gândire filosofică ale marilor romantici. Simțim lămurit lucrul acesta când citim în „Istoria Romantismului” a lui Gautier, observații ca de pildă: „... În artă dispar toate evenimentele și nu rămâne decât singură frumusețea. Muza este geloasă; ea are mândria unei zeițe și nu recunoaște decât autonomia ei. Ii repugnă să se pună în slujba vreunei idei, căci este regină și în regatul ei totul trebuie să i se supună”⁸⁾. Dar mai mult decât în teoria, în practica artei lui, Gautier ne înfățișează exemplul unei poezii epurate de orice conținut filosofic și reduse la o liberă combinație de cuvinte și imagini, de forme și colori. Astfel, dacă în direcția adâncimii spirituale și în comparație cu gândirea filosofică, poezia pierdea orice funcțiune, ea putea câștiga una mărginindu-se la rolul de a delecta spiritul, liberându-l din constrângerile cugetării serioase. „Poesia este repaosul inteligenței” spunea Maiorescu, a cărui doctrină primise de altfel în sine și destule elemente din idealismul romantic. Multă lume gândește încă astfel.

Mai există însă și un alt chip de a soluționa conflictul dintre filosofie și poezie. Dacă poezia dispăre pentru că nu poate fi destul de filosofică, să sporim conținutul ei speculativ. Astfel a luat naștere, în a doua jumătate a veacului trecut, așa numita „poezie filosofică”, despre care ne vom ocupa mai târziu. Într’acestea, scriitorii naturaliști și, în primul rând, Zola, teoreticianul cel mai ascultat al curentului, socotesc că dacă literatura, prin vechile ei mijloace imaginative rămâne inferioară, ea nu poate face altceva decât să urmeze nouile căi ale științei. Programul foarte răspicat al lui Zola se ridică deci împotriva „scriitorilor idealști, care se sprijină pe irațional și pe supranatural și al căror elan este urmat de fiecare dată de o prăvălire în haosul metafizic”⁹⁾. Totuși, Zola nu preconizează renunțarea la orice veleitate de cunoaștere, ci numai la aceea care nu este condusă de prescripțiile metodei experimentale, ale cărei aplicații pot deveni atât de rodnice pentru romanul modern. În lături deci cu „nebuniile poezilor și ale filosofilor!”. Romanul naturalist nu poate fi decât o contribuție la cunoașterea omului în spiritul metodei experimentale stipulate de Claude Bernard. Ar fi fost de mirare dacă Zola n’ar fi luat în considerare forma artistică, singurul element care

„Spiritul în prada altor preocupări și orientat către cercetările științifice și istorice s’a deturnat de la poezie” (ed. Charpentier, pg. 358).

⁸⁾ *Th. Gautier*, op. cit., pg. 327.

⁹⁾ *E. Zola*, *Le roman expérimental*, 1880, ed. Charpentier, pg. 29.

mai putea diferenția poesia. „Păreră mea foarte limpede, scrie însă Zola, este că se acordă astăzi o preponderență cu totul exagerată forme”. Ce mai poate rămâne atunci propriu creației literare, pe care parcă nimic nu o mai deosebește de cunoștința teoretică? Zola revine în acest punct la vechea idee a poeziei ca preparație a cugetării teoretice, indicând romancierilor rolul de a formula ipotezele, pe care savanții urmează să le verifice. Noutatea poziției lui Zola stă numai în faptul că pe când un Vico sau Hegel socoteau rolul poeziei încheiat, îndată ce gândirea filosofică se dovedea mai operantă în direcția cunoașterii lumii, romancierul francez crede că funcțiunea teoretică anticipatoare a literaturii este permanentă și poate aduce neconținut servicii noi. În tot cazul, nimeni mai mult ca Zola nu s'a decis la atâtea sacrificii în paguba caracterelor originale ale creației poetice, pentru a-i asigura o existență devenită precară. În sfârșit, ar mai exista și un al treilea chip de a salva poesia în mijlocul progreselor generale ale rațiunii și anume reapropierea ei de vechile izvoare ale oricărei inspirații poetice, adică de legendă și mit. Nietzsche și Wagner au reprezentat la vremea lor acest punct de vedere. Dar pentru că expunerea acestuia cere evocarea unei perspective istorice deosebite, ne-o rezervăm pentru un capitol ulterior, cu atât mai mult cu cât problema raportului dintre poezie și filosofie nu se găsește modificată prin contribuția acestei poziții noi.

Revenind deci la prevestirea dispariției artei prin progresele rațiunii filosofice, trebuie să spunem că rareori o prevestire funestă s'a realizat mai puțin. A doua jumătate a veacului al XIX-lea a asistat la lichidarea hegelianismului ca sistem de explicație integrală a lumii, dar nu la moartea poeziei. N'a fost nevoie până la urmă nici de apropierea literaturii de tipul științei, pe care o preconiza naturalismul, nici de formula „poeziei filosofice”, pe care un Sully Prudhomme sau un J.-M. Guyau căutau s'o impună din necesități de același ordin. Atacă în principiul ei sau adulterată cu modalități eterogene ale sufletului, „romanul experimental” sau „poesia filosofică” s'au dovedit formule bastarde și artificiale, care n'au putut depăși actualitatea unui curent. Nici programul „artei pentru artă” n'a avut o soartă mai bună. Experiența ideilor estetice în ultimul veac ne-a dovedit cel puțin că poesia n'are nevoie să se salveze nici prin amputarea semnificației ei mai înalte, nici prin exagerarea acesteia, până la punctul în care atinge gravitatea științei sau filosofiei. Valoarea filosofică a poeziei este un efect care se obține fără nicio încordare pedantă. În cel mai simplu cântec de Goethe se luminează o înțelegere a lumii care contaminează și fructifică pe a noastră. Nu este nevoie de dezvoltări didactice și retorice, pentru că valoarea filosofică a

poesiei să crească; după cum filosofia n'are nevoie de mijloacele particulare ale poesiei, pentruca întruchipările ei cele mai înalte să dobândească acea calitate de viziune armonică și individuală pe care o recunoaștem operelor de artă. Inrudirea dintre filosofie și poezie nu este un efect al identității lor de conținut; ci al unui elan către totalitate și necondiționat care le străbate deopotrivă. Am spune că ele nu se ating prin coroanele lor în aer, ci prin rădăcinile lor în pământ.

Așa fiind, nici poezia nici filosofia n'au nevoie să-și justifice una față de alta existența. Justificarea aceasta nu era necesară decât romantismului, care pornind dela conceptul unei poezii cu conținut filosofic, trebuia în chip firesc să ajungă la îndoială cu privire la valoarea funcțiunilor ei, în comparație cu acele mai adecuate ale filosofiei propriu zise. Necesitatea acestei justificări incetează pentru punctul nostru de vedere, care afirmă unitatea latentă a filosofiei cu poezia, ca unele care cresc din aceleași rădăcini și urmează aceluiași elan. Deopotrivă lor existență n'are nevoie să se legitimeze, după cum nici pentru misticul panteist floarea, ființa umană și piatra n'au nevoie să-și producă motivele egalei lor îndreptățiri la existență, căci Dumnezeu este prezent în fiecare din ele. Nici floarea nu face inutilă piatra, nici filosofia nu dispensează poezia și nici nu cere sacrificiul felului ei original de a fi. Forme înrudite, dar originale, ele există în permanentă simultaneitate și atingându-se în absolut, fără să se determine temporal, niciuna din ele nu este obligată să deplaseze și să înlocuiască pe cealaltă.

TUDOR VIANU

STANȚE DE PRIMĂVARĂ*)

De sub zdreața mărăcinelui sărac,
Câmpul se ridică, verde, luminat.
In oglinzi de veselie se desfac,
Mugurii pe rochia de Impărat.

Trâmbițele primăverii'n ape
Năbușesc albind d'atâtea flori,
Strălucirea nu pot să-o îngroape,
Jocul nevăzutelor viori.

Viață, Viață, fluturând orgia,
Penelor și ierbii atât de nouă,
Prin safire, planta uită agonia,
Apusului cu genele de rouă.

* * *

Peste candelabrul florilor de pruni,
Albinele plutesc în mătăsuri ceara,
Tremură în suflet: cununi, cununi,
Vântul iar usucă, cisma, primăvara...

Orașului mort, închinat tăcerii,
Clopotele pale îi desfac inele,
Ce răsună iară în huma învierii,
Metalul zambilei, alb din arhipele.

Copiii prin hore, grei de broderii,
Rup mlădițe noi, țâșnite'n lăstare,
Răsucesc în soare brațe pământii,
Cu plantele încet, — lin, cu fiecare.

* * *

*) Din ciclul de poeme ce vor apare: *Singurățăfi*.

In acest Mai,
Limpede ca un vitrai,
Munții sunt goi și părășiți de zei.

Prin azur floral de stânjenel,
Câte viori și muzici de violoncel,
Ridică turma peste umerii de miei...!

In umbra brașilor ce mai Sabat!
Zăpada totuși, vă așteaptă pură...
Sălbătăciunile,
S'au rătăcit și au plecat...

Miresmele prin cetina furtunii,
Verdeața stâniei,
V'a ridicat spre asprele pustietăți,
Spre Duhul singur,
Spre casa Lui, de moarte și de mângăieri,
Să 'nveseliți amarele tăceri.

LUI TUDOR ARGHEZI

In stanțe simple încerc să cânt,
Găinile sub garduri vii
Scurmând pământ,
Și ciugulind printre răsaduri,
Pietrișul cald de primăvară,
Paianjenul și umbra clară.

Țărâna între fulgi și piele
Aleargă în pufosul ciur.
Prin ochii negrelor mărgele
In râuri soarele străpunge,
Desbobocind în gras contur,
Garoafele, pe gât de sânge.

*

E alb cuiarul,
De primul ou ascuns în fân,
Când de sub lemne, dintre armurile de fulgi,
Un cântec sfășie hambarul.

Cocoșu întinde arcu'n loc,
 Dar apa zilei așa de vie,
 Cu aurul de busuioc,
 Cufundă iar în visul nou
 Găini și flori de pădăie.

* * *

Nimeni, nimeni...
 Decât aceste glasuri rătăcite de copii,
 Pică'n ferestre zarzării lor vii.

Tăcerea berzelor,
 A ierburilor verzi...
 Toate le vrei toate le pierzi...!

Pe care poteci când cucul îmbie...?
 La care deal, la care sindrofie...?

Nimeni, nimeni,
 Decât umbra senină,
 Și-aceste innuri crude de copii,
 Bătând în școală zarzării lor vii.

* * *

Peste faianța măști'n primăvară,
 Plutește umbra crengilor de ceară,

E-așa ușoară această horbotă pe mâni:
 Sărut de lujere, de seve, de fântâni...!

Iubirea toată desfăcută în alei,
 Sfâșie visul azural de stânjenei.

Ce vrei să strigi sub splendida vâltoare,
 Mărunt nisip sub mări cotropitoare...?

934 Mai, Câmpulung.

MIHAI MOȘANDREI

FRAGMENTE

„Intre hârtiile inginerului Haterian s'au aflat câteva fragmente dintr'un jurnal intim care aruncă oarecare lumină asupra morții năpraznice a unuia din cei mai buni ingineri români“... (Ziarele).

. . . In fiecare dimineată se uită soarele în odaia din spre stradă prin gaura perdelei, fixează întâi oglinda, sus, în colțul din dreapta, apoi tăind o bucată, se duce spre ușă.

Odaia asta a fost odată dormitor. În verile calde, când perdelele lăsate nu mai biruie cu ziua de afară, oasele bătrâne ale paturilor, pocnesc sub trupul greu al liniștii.

Pe peretele de către uliță, într'o ramă neagră, stă la o masă rotundă mătușa Maria. Grasă, rotundă și plină de mulțumire, ori de câte ori intru în odaie începe să zâmbească.

N'am priceput niciodată cum pot fi pe lume oameni atât de mulțumiți. Dacă ai sănătate și câteva petece de pământ de ce trebuie să-ți arăți neconținut albeața dinților?

Intr'o casă unde scaunele țipă ca niște bătrâni reumatici, unde radio-ul doarme de ani de zile; de pe scheletul alb al lămpii de „atunci“ n'a mai scuturat nimeni praful, unde totul e tăcut și adormit, de ce i-o fi venind mătușei Maria să râdă?

Știu că a fost împotriva căsătoriei acesteia. Dar de atunci s'a scurs vreme multă și, la îngropăciune, a plâns și ea.

A plâns cu adevărat? O fi plâns pentrucă toți plângeau, până și dricarii? Nu știu. Nici nu vreau să știu.

* * *

De douăzeci * de ani îmi duc zilnic trupul la uzină. Ceeace mă enervă altădată, sala mașinilor, cu roțile gigantice și zgomotul lor infernal, acum mă atrage.

Stau ceasuri întregi în fața roților. Mă uit, mă uit. . .

Mecanicii roiesc în juru-mi; cred că nu e ceva la loc, ascultă și

strâng ici-colo câte un șurub. Unii, din pricina cărții și a notelor cu care mă trudesc să-i înșel, cred că studiez.

Nu mă gândesc la nimic. Ascult doar cântecul înfiorător al roților și mă las furat de goana lor amețitoare.

Câteodată mi-se îmbie un gând: pentru puterea lor, omul e mai puțin decât o muscă.

Dar nu vreau să mă las răpit de gânduri negre. Sunt om de știință și cred în puterea voinței. Mi-am croit un drum în viață și vreau să-l duc până la capăt.

Deaceea nici nu mi-am schimbat cu nimic viața. Doar de am adăugat lucrului meu de totdeauna câte o plimbare pe câmp. (La cimitir nu mă duc; părerea mea e că viii cu viii și morții cu morții). Mi se întâmplă totuși, dela o vreme încoace din ce în ce mai des, să mă trezesc noaptea și să nu mai adorm.

Cred că lucrul acesta n'are nici o legătură cu întâmplarea; mai curând e vârsta care își cere drepturile.

În astfel de nopți mă gândesc la multe; viața omului e așa de bogată în nimicuri. Pe toate câte le-am trăit le pricep și le leg deolaltă cum ai lega ochiurile unui lanț. Numai un lucru nu-l pot lega cu ce a urmat: visul din noaptea plecării. Dar, la urma urmei poate numai mi se pare, în realitate nu înțeleg nici întâmplarea, nici rostul vieții, nici nimic, ... nimic... Știm așa de puține lucruri!

Cată să scriu întâmplarea.

... Mi se părea că eram gata de plecare. Ea ședea pe scăunelul dela măsuta de radio, în colț, lângă fereastră. Sta cu capul proptit în palmă, cu pleoapele lăsate pe ochii mari; avea părul despletit — așa cum îmi plăcea atât de mult s'o văd. Parcă dormea.

Eu eram supărat, atât de supărat cum numai în vis poți fi, — și așteptam ceva. Nu știu ce...

Ea îmi zise cu un glas rugător, fără să-și ridice capul, fără să se uite la mine:

— Mai stai, Vasile?

— Mă duc chiar acum, răspunsei. Cu bastonul pe braț mă îndreptam spre ușă.

Când m'am întors cu taxiul care trebuia să ne ducă la gară, văd slujnica în poartă:

— Unde-i doamna? Să vie.

— Doamna nu v'a mai așteptat, a plecat. A lăsat un bilet, e pe birou.

Necăjit și blestemând întregul neam muieresc, care una zice și alta face, dădui drumul mașinei și intrai în casă.

Pe birou nici o scrisoare. În văz era așezată oglinda mea de bu-

zunar, o oglindă la care ținusem mult și, se vede tocmai de aceea, o pierdusem. Intr'un colț al oglinzii era desenată, cu cerneală albastră, o inimă. Cerneala era proaspătă.

Intreb, alerg în dreapta și în stânga, dar n'am putut afla unde a plecat. . .

— În clipa aceea sună aprig ceasul deșteptător.

— Oprește-l, zise soția.

Băjbăii prin întunec pe noptieră; când îl aflai, ceasul își cântase cântecul.

— Ne sculăm?

— Mai stai puțin. E încă de vreme.

Afară era lună ca ziua. (Nu lăsasem perdelele, anume să ne putem deștepta). Lumina lunii străbătea apa geamului și, căzând pieziș, în luciul oglinzii se revărsa în negrul din odaie.

— Cum te mai simți?

— Am dormit bine. M'a enervat, poate, puțin ceasul. Sunt neliniștită, parcă aș fi în fața unui examen mare. Am învățat mult, dar mi-e frică; n'am nici o încredere în reușită.

— Așa e când mergi la medici. O să se isprăvească odată și asta și iar o să fie bine, răspunsei căscând.

* * *

Era bolnavă de inimă; de câțeva vreme o dureau și rinichii. Înțaiia boală o avea de copilă. Le lăsaseră odată, părinții, acasă în grija slujnicii. Servitoarea, servitoare, a lăsat fetele — pe ea și o soră a ei, care s'a măritat cu profesorul Pompilian — în grija Domnului.

Era seară. Un câine străin a intrat în bucătărie și de acolo, ne mai știind pe unde să iasă, a dat peste fete în dormitor.

Slujnica a găsit-o pe una grămădită după teracotă și pe ea leșinată, cu spume la gură. A fost rău de tot. . .

Cu vremea s'a mai îndreptat ea. Dar de un an încoace, a început iar să dea înapoi.

Ne-a sfătuit doctorul Șandru să consultăm un specialist.

Ca să ajungem la vreme, trebuia să apucăm acceleratul de trei.

Luându-și mânușile, se mai uită odată prin casă.

— Nu uităm nimic?

— ?

Pisica începu să i se gudure pe lângă glesne — pisica asta mare de Angora ce o avem și acum.

Servitoarea o alungă.

— De ce o alungi? Ți-am mai spus să lași pisica în pace.

— Se freacă de dvoastră. Nu-i a bună, la plecare.

Ea uită pisica și își pierdu privirea prin odaie. Buza de jos îi tremura.

Servitoarea începu să-și șteargă nasul.

Ii zisei aspru:

— Du geamantanul și lasă prostiile. Demult parcă mă temusem de clipa asta. Tocmai când mă bucuram că am scos-o atât de ușor, dobitoaca de slujnică strică totul. Și mai e și mâța. . . Imi venia să-i dau una cu piciorul.

(Nu pot pricepe cum eu, când nici nu-mi trecuse prin minte că s'ar putea întâmpla ce s'a întâmplat, m'am comportat, totuși, atunci, de parcă aș fi știut tot ce avea să urmeze).

În curte a luat fata de o parte. Mai târziu am aflat că i-a spus:

— Anică, să ai grijă de casă și de domnul. Să nu umble cu pantalonii necălcați. Eu, poate nu mă mai întorc.

Nu mai pot uita noaptea aceea. Era un senin cum numai pe hartă se vede. Luna, alunecând în jos pe luciul cerului, se aninase într'un vârf de stejar pe dealul Priporului.

Era palidă și pătată ca o față de femeie bolnavă.

Jos pe pământ plutea un fel de ceață tomnatecă pe care mai mult o simțai.

Casele, pomii și stâlpii de telegraf păreau că se deșteaptă când ieșirăm în stradă și ne zic:

— Vă duceți? Dumnezeu să vă ajute. Ne urcăm în mașină. Ea își acoperi picioarele cu pătura și își propti capul în palma dreaptă. Tăcea.

— E toamnă, zisei.

Ea nu răspunse.

— Cred că în noaptea asta brumează, adăugai iar, fără răspuns.

* * *

Vagonul de clasa întâi era aproape gol.

Pe culoar, cu coatele pe geam, un tip scurt și gras, îmbrăcat într'o pijama albastră, cu părul vâlvoi și fața buhăită, ne aruncă o privire indiferentă.

Ea se întinse pe canapea. La a doua gară dormea. Stinsei lampa și strecurându-mă afară, mă înșiruii la alt geam, alături de pijama albastră.

* * *

Conducându-ne din cabinet în sala de așteptare — o sală lumi-

noasă, mobilată exotic, cu pereți plini de caricaturi, unde până și profesorul lung, cu nasul mare, barba strâmbă și părul rar, părea o caricatură — mă apucă de braț. La început crezui suprafața cuvintelor, apoi mă deslușii.

— D-le inginer, doctorul Avram tot pe la dv. se mai ține?

— Da, e medic județean.

— Ești bun să-mi faci un serviciu? Un moment, doamnă, vă rog să ne scuzați.

Când furăm iar în cabinet, între patru ochi, închise ușa cu grije și proptind-o cu spatele-i lat, îmi zise:

— Soția d-tale e grav bolnavă.

Mi-se păru că m'a lovit în cap cu o măciucă. Intrebai, fără rost:

— Credeți?

— Are tensiunea douăzeci și nouă. Foarte mult. Inima omului e un organ capricios. Când te aștepți mai puțin, dezertează dela datorie și te lasă baltă.

Răul e că nu-i poți face nimic. Stai și te uiți la om cum moare.

S'o duci imediat la spital. Viu și eu mai târziu. Vom vedea ce e de făcut.

Până la poartă, unde mă aștepta soția, mi s'a părut că port în spate un munte.

Ii spusei că m'a rugat să-i aranjez cu doctorul dela noi o afacere bănească. Mă arătai plictisit. Mă crezu.

Urcați în trăsură, îmi zise:

— Vii să te scapi de un bucluc și dai de altul. De ce nu i-ai spus să te lase în pace? N'ai vreme acum.

Făcui formele de intrare în spital.

Seara, când m'am întors s'o văd, la intrare dau față cu profesorul; el ieșea. Părea vesel.

Bine că te întâlnesc. I-am făcut doamnei o injecție să-i întărească inima. I-am lăsat sânge și cred că se va isprăvi cu bine.

Ii mulțumii.

— N'ai de ce. Ne facem numai datoria. Ridicând un deget gros de măcelar, coborî scările aproape în fugă.

O aflai culcată, cu capul scufundat în perna albă, cu privirea pierdută.

— Ai venit?

Mă așezai pe marginea patului. Avea buzele sângerii, arse. Mi se păru obosită. Respira greu și se vedea că luptă amarnic cu boala.

— Așa cum ești, semeni cu o elevă de liceu de prin clasa a cincea. Nu ți-aș da mai mult, zisei, dorind să spun ceva vesel spre a alunga norul, care simțeam că mă impresoară.

Nu răspunse. Ochii i se umeziră; îi ștersei o lacrimă.

— Numai de tine îmi pare rău. Ce te-i face singur? Nu te pricepi la nimic. Incepu să plângă.

— Doamne, ce copilă ești. Ai să stai aici două-trei zile până te liniștești puțin, că n'ai nimic. Apoi ne întorcem acasă. Nu te mai necăji, . . . nu fi copil . . . dragă. . .

Abia putui s'o opăcesc.

— Te rog să mă ierți, zise ea, neputându-și stăpâni lacrimile. Fac atâtea prostii. După ce umbli toată ziua pentru mine, te mai rețin și noaptea. Du-te și te culcă, trebuie să fii tare obosit.

Văzând că o privesc mirat:

— Nu știi ce am. M'a cuprins pustiul. Mă doare inima de toate. . .

Doctorul de serviciu, intrând să-i facă vizita de seară, îmi făcu semn s'o las singură.

La plecare îmi luă capul în palme și mă sărută. Și acum îi simt în obraji căldura mânilor.

Coborînd treptele cu sufletul îngreuiat, simțeam urmărindu-mă prin ziduri privirea-i înlăcrimată. . .

* * *

Dormii rău. Visai că umblu undeva prin niște bălți murdare, trenuri care se ciocneau și tot felul de lucruri turburătoare.

A doua zi dimineața, intrând în curtea spitalului, văzui geamurile dela camera ei deschise.

Taci că e bine, mă gândii.

Înainte de a intra la ea voiam să vorbesc cu medicul de serviciu. Il prinsei când ieșea dintr'o sală.

— Bună dimineața, domnule doctor.

Observai că nu se uită la mine.

— Domnule inginer, spre marele meu regret trebuie să-ți aduc la cunoștință că doamna a sucombat.

Cunoșteam înțelesul cuvântului, dar mi se păru că în gura lui înseamnă altceva și întrebai:

— A murit?

— Da. A murit.

— Am făcut tot ce ne-a stat în putință. Tot ajutorul medical, toate medicamentele care am crezut că i-ar putea fi de folos i le-am administrat.

Cuvântul „administrat” mă plezni peste obraz.

Il măsurai din tălpi până în creștet. Cred că niciodată chipul meu n'a exprimat mai multă ură și dispreț și mă mir că medicul n'a înțeles

strigătul ființei mele: „tâmpitule!“ — și a mai avut curajul să vorbească.

— Azi noapte la ora douăsprezece a avut o sincopă. I-am dat o injecție — mi-a spus-o și asta! — dar cu tot ajutorul științei noastre, la douăsprezece și un sfert a sucombat.

— Știința voastră...

Golindu-și întregul sac al științei, aruncă deasupra „condoleanțele“ lui.

-- Pot s'o văd?

— Condu-l, soră.

Avui deodată impresia că sunt într'o peșteră și calc pe urmele unei stafii. Mergeam, mergeam la nesfârșit. Priveam lespezile sure de piatră ale dușumelei și începui să-mi număr pașii.

Văzui cum femeea în alb alege, dintr'un smoc de chei, una, deschide o ușă masivă de fier și mă împinge înlăuntru.

Un val de aer închis mă izbi în față. Instinctiv făcui un pas înapoi.

Odaia era strâmtă și foarte înaltă. Printr'un geam opac din tavan ploua înlăuntru o lumină albă. În aer se sălășluise o tăcere adâncă, ca gura strânsă a morții.

Intr'un colț, pe un pat mic ca de baie se afla ceva acoperit cu un cearșaf.

Călugărița dete la o parte cearșaful.

În fața mea sta soția mea, în cămașă de noapte, cu mâinile pe piept, cu ochii închiși.

Îmi trecu prin minte ideea unei glume sinistre.

Pusei mâna pe frunte, pe piept. Pielea era moale și proaspătă; o prospețime care mi se lipi de mână și n'am mai putut-o șterge nici odată.

— Sie ist gestorben? întrebai în limba ei, pe călugăriță.

(Trebue să mai fi rămas în adâncul sufletului meu o îndoială relativă la inteligența doctorului).

— Da, din nenorocire e într'adevăr moartă...

* * *

Dacă nu mi-ar fi albit părul, aș zice că vremea stă pe loc. Același cer, aceiași castani posomorîți străjuesc casa și curtea.

* * *

În zilele acestea a fost la mine o văduvă tânără cu vorba ca blana de pisică. Făcea chetă pentru săraci. Am trimis-o la casier și i-am

spus să-i dea în contul meu o sumă de care ea s'a speriat. Să mă lase în pace!

* * *

Iarăși prietenii! Jântiță, profesorul, care are o soră veche de măritat, profesoară și ea, m'a întrebat când voi isprăvi cu văduvia. Mi-a vorbit un ceas despre „influența nefastă” a singurătății. Mă sfătuește să caut societatea, să merg pe la el.

I-am mulțumit recunoscător.

* * *

Imi place să mă preumblu singur pe câmpul întins, să mă izbească în față ploaia și vântul. E atât de plăcut să privești cum cade ploaia în râul umflat, cum se învâрте apa adâncă la cotituri de pare un ochiu de monstru înfuriat.

Câteodată mă cobor până la pânza apei și îi mângăiu undele reci.

* * *

Atât de încet curg anii! S'o fi uzat ori ruginit mașina pământului. Poate mecanicul care o pune în mișcare a îmbătrânit.

Ah, dacă aș fi eu mecanicul mașinării ăsteia, i-aș da drumul și apoi aș distruge regulatorul, lăsând pământul să se învâртеască din ce în ce mai repede până ar frânge proptelele și ar lua-o la goană în univers...

PAVEL DAN

ANIVERSARE

Înc'un an, porumbă neagră, lângă
agrișele tinereții mele . . .
Împlinirea aș fi vrut-o sbor și viscol,
călușar zornăitor, brățară.

M'aș fi vrut corăbier spre țărmul lănei,
dus, egeic, într'un alb violoncel.
Dar e-o împlinire fără flamuri
lângă tinerețea de leșie.
Vârsta asta, șuer pentru alții,
nu mi-e paloș, nu mi-e praștie, nici ciută.
Dacă lacrimă-ar putea să-mi fie baremi
rodie de cer aș duce-o'n palmă.

Lâncedă aniversare, pas sălcui
potmolit în lintiță de smârcuri,
când sub frunte amurgesc păunii
și când visul rupe scări de borangic.
Tot ce-a fost stea limpede și jerbă
doarme'n mlaștini, fumegă'n gunoae.
Care umeri au cărat iubiri și steme
și'n afunduri le culcară lângă viermi?

La această împlinire, numai anii,
anii vechi se strâng și-și rasmă fruntea
pe genunchii mei și plâng . . . Desculți vin unii,
Vin cu tălpi senine de lalele,
cu obraji de fragedă răsură,
iar alți ani se desgolesc și îmi arată
piepturile lor însângerate,
glesna sfâșiata prin ciulini . . .

Stau în jilțu-aniversării mele,
cârpicit cu sfori... Și nu mai pot
să'ntind mâna ca să mângăe trecutul
și la piept să-l strângă tiparoasă...

O, cum m'aș întoarce în albumul
Urde, în costum de marinar,
încă mai surâde, sub beretă,
un copil cu totul de azur!
Aș dormi cu frunzele presate
între foile întâei cărți cu vis,
strecurată de efebul palid
domnișoarei ca un cer sfios.

ZODIAC

Încing ledunca serii și moartea cingătoare.
Pe toată viața veche închideri de păuni.
Beteag, stă prepeleagul destinului pe zare.
Sunt scorbură de zumzâi de viespi și de tăuni?

Când visul putrezește, înalță mușuroae,
să vină coropișniți să mișune'n azur.
Dar cearcăne de aur ca umbre de vultur
bat, încă, peste sânge, ard peste mucegae.

Din stele veninoase cad gușteri și cangrene.
Cine jupoae viața și-o trențue'n ciuline?
Ci fruntea pribegeste la tropice, cu steme,
salută equatorul și tundrele virgine.

Și măcinând, lunatec, fărășe și cătușe,
trupul se adumbrește de cer, se subțiază,
albuș stelar și abur se scurge, lîn, pe ușe,
cu palidă candoare și tremurări de rază.

Prin jungle planetare spre Orion plutire;
la gât, casiopeea ca un breloc enorm...
Și visele, asemeni gazelelor, adorm,
cu ochii scriși de roua albastrelor nadire.

Și iar cad în tărățe, în călți și'n echinoctii.
De ce atâta sânge și-atâta vis rotund,
când sunt o picătură de vin în cupa morții,
pe care zodiacul o bea până la fund?

RADU GYR

PE URMELE LUI SMIGHELSCI

Cam în același timp când polonezul Piecarski încerca să folosească în arta aplicată cultă, întâiu la Târgu-Jiu, într'un mediu destul de ardelenesc, pentru că în el trăia și năsaudeanul Moșil, și mai apoi la București, la întreprinderea de editură Minerva a lui Filip, atât de strâns legată de Sămănătorism, motivul țărănesc de cusături, de creștere în lemn sau de încondeiere pe ouă și pe străchini, găsimu-se astfel la un început de cale foarte bătută mai târziu, lucra în Transilvania, cu preocupări înrudite, un alt artist de obârșie poloneză. În loc de ceramică și de artă grafică, el putea să mănuiască însă meșteșugul mult mai izbitor al iconarului și al pictorului de biserică. Monumentele sfinte cele mai caracteristice de dincoace de munți, atât la uniți cât și la ortodocși, biserica ridicată pe la 1900 în satul lui de naștere, în Tâmpăhaza Mureșului, de episcopul de Oradea, Radu, și însăși catedrala metropolitană din Sibiu, de pe la 1905, sunt acoperite de sfinții și de vedeniile evanghelice ale acestui artist.

Este vorba de Octavian Smighelschi.

Legăturile mele sufletești cu Smighelschi sunt mai vechi. N'am să uit niciodată impresia puternică pe care au făcut-o asupra mea, și o regăsesc în mine de câte ori calc pragul Catedralei din Sibiu, cei patru evangheliști văzuți pentru întâia oară în iarna lui 1907, ca niște stâlpi de odihnă și ca niște trâmbițe de vestire a lui Isus Atotțiitorul, din înaltul bolții bizantine. După aceea am cunoscut și pe pictorul laic și deseori m'am abătut prin Muzeul Asociației, ca să văd, alături de studiile și de schițele întrebuințate pentru biserică, lăsământul lui de peisagii, de scene și de capete, cu lumina liniștită și cu impresionismul azurat. Într'o pinacotecă a Ardealului, care ar avea și o secție retrospectivă, Smighelschi n'ar putea lipsi.

Două fapte mi l-au adus în minte, viu ca atunci. Întâiu este amintirea numelui lui în scurta istorie a artelor plastice române, scrisă de Dl. G. Oprescu, pentru editorul suedez John Kroon, *L'art roumain de 1800 à nos jours*, tipărită la Malmö, cu multe și frumoase reproduceri. Pictorii contemporani sunt împărțiți acolo, pentru ușurința îm-

brățișării, în trei grupe, dintre care cea dintâi e alcătuită din „artiștii a căror activitate începe în întâi ani ai secolului și cari au trecut acum de cincizeci de ani”. După Mirea, Kimon Loghi, Vermont, Artachino, Verona, Costin Petrescu și Simonidi, este așezat, al optulea, și „Smighelschi, decoratorul catedralei din Sibiu, în Transilvania”.

Este bine că i se face această dreptate, și încă într'o carte scrisă pentru Europa, uitatului Smighelschi. El n'a avut niciodată cincizeci de ani, cu toate că judecându-l după un autoportret, cam uscat și obosit înainte de vreme, într'o lumină aurie, de apus și de toamnă, nimeni n'ar zice că s'a născut în 1866 și că era mort în 1912. Dicționarul enciclopedic, publicat de curând de „Cartea Românească”, nu-i mai amintește, socotindu-l un nume care nu mai are de ce să circule. În schimb, se pare că dl. Virgil Vătășianu, acum secretar al Academiei Române de la Roma, are gata de tipar o monografie biografică și critică a acestui pictor „decorator” al catedralei din Sibiu, care a fost ceva mai mult decât atât, chiar în cazul catedralei, unde el a realizat mai deplin acea sinteză din trei elemente, unul bizantin, altul italian și al treilea românesc, deosebitoare dela întâia aruncătură de ochiu pentru arta lui, dar a făcut pictură mare, pe când partea propriu zisă de decorație a rămas în seama pictorului sas local, Artur Coulin. Cu această carte în mână, vom avea îndemnul și puțința să intrăm din nou prin bisericile zugrăvite de Smighelschi și să înțelegem partea lui de îndrăsneală și de noutate. Țărănismul lui a rămas ca un câștig al picturii bisericești ardeleni, oricât ar părea astăzi de exterior și de decorativ, după visul de Fra Angelico folklorist și bizantin al lui Demian. Am văzut încă odată vara aceasta biserica unită din Sighet, pictată de Bilț, cu o lume și un peisaj biblic luate până în amănunte dela noi, ca un cântec popular, cum i-am văzut și icoana din catedrala episcopală dela Baia-Mare, a aceluiași, și făptura de premergător a lui Smighelschi s'a ridicat dela sine alături. Adevărul care i-a plutit înaintea ochilor, a fost mai mare și decât fapta și arta lui. Dovadă că el dă asemenea vlăstare. La o a doua ediție. Dicționarul enciclopedic al „Cărții Românești” va fi silit să descopere pe Smighelschi și să-i dea locul cuvenit.

E adevărat că albumul publicat încă înainte de războiu de frațele episcopului Radu, canonul și bibliotecarul dela Oradea, mort abia acum câțiva ani, Iacob Radu, despre biserica familiei lui, astăzi așezată într'un sat care s'a făcut Rădești, e mai mult o monografie generală a comunei decât a operei pictorului, dar ea nu rămâne mai puțin una din cele mai frumoase cărți tipărite de Români din Transilvania și măcar ca atare putea să ducă și la descoperirea și cinstirea și a obiectului ei. Smighelschi așteaptă încă să i se facă dreptate.

Celălalt fapt nu mai e de carte și de amintiri, ci de viață și de lucruri aeeva. Am stat săptămânile trecute înaintea unui Smighelschi necunoscut, cuibărit în sate de pe la marginea de Miazănoapte a Ardealului, pe unde pătrunsesem ca să găsec alte minuni, și când colo am dat de el, ca de un vechiu prieten, venit până aici cu cele mai bune daruri pe brațe. Sus, pe valea Someșului rece, pe unde iau sfârșit granița și Năsăudul și încep a mihi peste măguri Moldova cea mare și Bucovina, sunt Ilvele și e Șanțul, în jurul Rodnei, cu urmele ei de treceri tătărăști și cu cele două turnuri retezate de piatră ale catedralei de acum șase sute de ani. Toate iconostasele de pe aceste locuri, cinci, șase, sunt zugrăvite de Smighelschi. Isus călătorește și astăzi prin înaltele văi, cu înfățișarea și cu însoțitorii, cari i-au fost dați de pictorul din părțile Târnavelor și ale Mureșului. Ingeri mici, numai capetele copilărești și două aripi îmbrățișate în dreptul pieptului, plutesc deasupra noastră, ca pe bolțile cu clini ogivali ai bisericii părintelui Grapini din Șanțu.

În Șanțu, care e cel din urmă sat pe Someș, în fața Cârlibabei, pentru că Valea mare nu poate fi privită decât ca un post industrial înaintat al lui, s'a așezat vara aceasta o îndoită expediție: una, o echipă studențească, trimeasă, ca în alte douăzecișicinci de locuri, de Fundația Culturală Principele Carol, și a doua, o puternică echipă monografică a Institutului Social Român. Satul a fost iscodit până în cele mai ferite ascunzișuri, bătut de praf, spălat și întins pe o prăjină la soare, ca o velință de mână meșteră de boreasă. Localnicii, isteți și săritori, au pus ei cei dintâi mâna, ca să ajute. Smighelschi, care stătea ascuns în biserică din 1906, a ieșit și el la iveală. L-am văzut iară, în cuvintele părintelui Grapini, care l-a adus, l-a adăpostit și l-a îndrăgit. A fost atunci, după 1900, o mare pornire de înlocuire a bisericilor vechi și ruinate cu altele noi și în zeci de sate și pe toate văile din împrejurimi, se cunosc urmele. Clădirile au împrumutat arhitectura clasică și barocă, uneori cu amintiri gotice, mai ales în insulițarea spre cer a turnurilor. Pentru pictura dinăuntru, parohii s'au pus pe căutate, ca s'o găsească pe cea mai bună și, dacă se poate, pe cea mai românească. În vremea când se pregăteau din partea Stăpânirii, Haidudorogul și atacul împotriva școlilor confessionale, poporul, ca înaintea unei presimțiri, își aduna și își încerca toate puterile.

Părintele Grapini, prin a cărui chibzuită râvnă se ridicase noua biserică, a trebuit să se gândească și el la un asemenea pictor. A ascultat un sfat, a ascultat altul, dar a socotit că e mai bine să se convingă singur și a pornit prin târgurile și satele vecine, ca să vadă cu ochii ceea ce făcuseră cei sculați mai de dimineață decât el. În

cele mai multe părți, între Năsăud și Ilva Mare, a dat de sfinți de școală nemțească, lucrați cinstiți, dar fără căldură și cari nu vorbeau sufletului. La Ilva Mare a stat însă înaintea iconostasului lui Smighelschi și a trimis numai decât vorbă la Ibașfalău, unde pictorul era profesor de desen la liceul de Stat. Smighelschi se găsea pe acea vreme în culmea faimei lui. El, unit și frate de canonic dela Blaj, primise sarcina și o dusesse la atât de strălucit capăt, să împodobească nici mai mult nici mai puțin decât mândria ortodocșilor ardeleni, catedrala lor mitropolitană, din Sibiu. Colegii lui de reverendă făceau în glumă din canonicul Smighelschi, un candidat la tronul vacant al Poloniei. Familia era însă de buni și mari români, care, prin cel mai cu vază dintre mădularele ei, a gândit și a turnat într'un nou tipar pictura noastră bisericească, pândită de două primejdii, deopotrivă de rele: impietritrea într'o tradiție, stoarsă de viața de odinioară, sau revărsarea în procedeele de import ale pictorilor de școală modernă.

Smighelschi a lucrat pentru biserica din Șanțu vreo 50 de icoane, dintre care cele mai multe pe lemn, aduse gata din atelierul lui de-acasă și prinse în iconostasul făcut de tâmplarul de artă Vogel, din Sighișoara. Deasupra iconostasului, între boltă și partea lui de sus, e un panou jumătate rotund pictat pe pânză, și într'o culoare și un desen mai academic, deosebite de ale icoanelor. Pe pereți, în dreapta și în stânga, sunt chipurile evangheliștilor, câte două și două, deopotrivă pe pânză. Față de lucrul de miniatură și de migală al icoanelor, aceste pânze pătrate aduc monumentalitatea michelangellescă, de Capelă Sixtină, a evangheliștilor dela Sibiu, după care sunt copii sau studii, schițate destul de sumar, o pereche bătrână și cu barba albă de moșnegi de peșteri, într'o tonalitate de purpură închisă, Matei și Marcu, iar a doua pereche, Luca și Ion, în plină putere, mai mult tânără, într'o tonalitate albă statuară.

Biserica plutește în lumina albastră a iconostasului, prin care se strevăd cei doi portari arhangheli, cu tot cerul deschis îndărătul lor. Sub picioarele Maicii Domnului și ale sfinților odihnesc preșuri și scoarțe de țară, cu motive geometrice cunoscute. Curcubeul Înălțării își arată mai cu seamă culorile tricolorului românesc. Biserica aceasta era o biserică luptătoare, care nu se temea să-și desfășoare toate flămurile, ripidele și prapurii, ca să acopere și să apere sub ele întregul acest popor de grăniceri hotărâți și pietroși. Pictorul cu paleta și cu pensulele lui ședea zâmbitor deoparte și arăta calea.

SCRISOARE

Mi-e drag orașul în care m'am născut,
Imi întâlnesc copilăria la fiecare început de stradă,
În fiecare casă și în ochii fiecărui cunoscut.
De aici, nu-mi dau seama că anii trec,
Fiindcă totul e ca și altădată
Și cred că nîcicând n'am să mai plec...

Ce-mi pasă că oamenii sunt înapoiați și răi
Și că noroiul de pe străzi îmi îngreuiază pasul?...
Mi-e drag orașul în care m'am născut,
Numai el mă face să simt că am și eu un trecut
Și să cred în viitor.
Știu câți oameni se nasc,
Aflu câți mor,
Pe cine iubește fiecare, pe cine urăște fiecare,
Știu de cine trebuie să mă feresc și de cine să mă apropiu.
Iau parte la tot ce se întîmplă...

Nicăieri aerul nu-i mai îmbăcsit și mai ușor.
Orașul în care m'am născut e al meu și mi-e drag.
Cînd mă plimb, îmi aduc aminte:
De aci mi-am tîrguit, odată, jucării,
De dincolo, cărți de școală,
De acolo, primii pantofi cu toc înalt,
De dincolo, un cufăr în care mi-am pus tot ce aveam,
De acolo, un bilet de călătorie...

...M'am întors fiindcă n'ar fi trebuit să plec niciodată,
M'am întors fiindcă pretutindeni *m'am cunoscut*
Dar numai aici *mă recunosc*.
M'am întors... fiindcă mi-e drag orașul în care m'am născut,
De aici nu-mi dau seama că anii trec
Fiindcă totul e ca și altădată...

UMBRA PESTE SUFLET

Lumina mohorită a unei după-amiezi de toamnă străbate prin ferestrele halului. Ușa dela birou e deschisă. Intr'un fotoliu, lângă sobă, Paula Cernescu stă cu bărbia răzimată în mână. Pe o măsuță se află cartea începută în ajun. O luă, o deschise la întâmplare, citi câteva rânduri, apoi o închise. In birou Savin lucra de câteva ore. Ea trecuse pe lângă el fără să-l intrerupă și se bucurase că-l vedea lucrând, absorbit.

De doi ani de când se căsătoriseră, munca lui literară stăgnase, deși postul din diplomație îi dădea destul răgaz. Când vorbeau neori despre aceasta, sufletul Paulei se innora, crezând, fără să vadă limpede, că vina este și a ei, ori poate numai a ei. De aceea, fără să se teamă că-l poate mânîia prin insistențe inoportune, încercase de mai multe ori să-l smulgă din apatie. Dar el îi răspunsese cu o glumă indiferentă sau cu un ton de renunțare care putea disimula o rană lăuntrică. Cu câtă încredere biruitoare intraseră amândoi în căsnicie, după ce el alungase cu dragostea lui senină și toridă păclele grele ale vieții ei!

Gândul la prima ei căsătorie o prăvălia într'o amețeaală în fundul căreia se căsca mocirla, din care iubirea pentru Savin — unică și suavă — o scăpase. Acum i se părea neverosimil traiul timp de patru ani în preajma lui Adrian Câmpeanu. Omul acesta, profitând de inconștiența ei, o vânduse ca să-și împlinească ambițiile de politician veros și arivist, dându-i iluzia că-i acordă un libertinaj elegant și obișnuit în lumea mare.

In copilărie fusese o visătoare, dar ferecată în taine pentru toți. Nici mama ei n'o cunoscuse, nu se întrebese dacă fiică-sa are o simțire proprie, necum să i-o alinte la căldura duiosiei de mamă. Ferindu-se de ochii străini ai mamei sale, se închisese în ea însăși, tănuise totdeauna tot ce simția și tot ce gândia. Dar n'a fost numai atât. Din teama de a-și împărtăși altora sentimentele și gândurile, a ajuns să nu mai voească nimic, să nu mai aibă tăria de a încerca să infăptui-

ească vreo pornire sau o inițiativă sau o dorință proprie. De aceea n'a manifestat nicio împotrivire când, la vârsta de 19 ani, după ce-i murise tatăl, a primit să se mărite cu un bărbat de 42 de ani, pe care i-l impuse mama ei pentru salvarea averii părintești și pentru prestigiul unui mariaj cu un om din lumea bună: „Trebuie să te măriți numaidecât cu el, altfel se alege ruină de averea noastră; e o partidă admirabilă care te va introduce în cercuri înalte... Așa se ridică o femeie“, o îmbiase mama sa de acord cu mătușa care — deși nu tânără, dar încă frumoasă — însemna în familie femeia care avusese și continua să aibă succes în viață pentru că îl avusese în amoruri numeroase. Nimănui nu i-a trecut prin minte să se întrebe dacă fata, care abia scăpase din școală, voia sau nu să se căsătorească atunci, dacă îi plăcea omul acela sau nu, dacă va fi sau nu fericită cu un bărbat în vârstă și de o reputație ca a lui.

A intrat în căsătorie fără să știe ce se petrece cu ea și ce va fi... Mai târziu, când și-a dat seama, treptat, de realitate, nu i-a rămas altceva decât să trăiască viața pe care o primise, resemnându-se și înnăbușind în beția desfrâului orice tresărire de revoltă a ființei ei. De câte ori desgustul și umilința nu i-au înecat ochii în lacrimile rușinii, lacrimi fără mângâiere și fără crezământ!... Ori de câte ori îi făcea curte un nou bărbat — pe care Adrian i-l prezenta ca pe un personaj important cu mare influență politică sau cu avere fabuloasă avea o ciudată strângere de inimă, un sentiment parcă de pierzanie... Ar fi vrut în momentele acelea, să plece departe, să i-se piardă urma. Dar când, amețită de atmosfera adulterului, a jocului de cărți și a aburului de șampanie din casa soțului ei, se arunca în vârtoare, lăcea ceea ce voia el. A trăit într'o hipnoză... Și în rarele momente de luciditate, surprindea în privirea bărbaților care-i veniau în casă, disprețul pentru femeia care cade fără iubire... Atunci, zărindu-și în cristalul oglinzilor ochii măriți sticlind de lacrimi, împrumuta de ciudă masca și mlădierile viciului, pentru a fi ceea ce credeau bărbații că era: o femeie desfrânată.

Dar într'un amurg de sfârșit de vară la Sinaia, fu în viața Paulei o cotitură bruscă, de unde se deschidea o nouă zare. În interiorul luxos al unui salon de vilă, în care svonul jucătorilor de tennis din parc se împletea cu vorbele acide și galante ale unor parteneri de cadriluri sentimentale, ea își depăna într'o conversație cu Adrian și cu mătușa ei, Nina Drăgușin, mici confidențe despre legătura sa cea nouă cu avocatul Toto Vidrașcu. Bătrânul senator Petrache Priboianu — un adevărat „vert galant“ sclivisit și foarte bogat — profitase de câteva clipe când rămăsese singur în hall cu Paula, ca să-i ofere cu o profundă

devoțiune aproape paternă, câteva perspective care străluciau în ispititoare podoabe de lux și de bijuterii menite să pună în valoare pe „cea mai frumoasă femeie din București”. Paula care avea pentru omul acela o repulsie animală, se cutremură până în străfunduri. Scena i se gravase în minte ca o groază din copilăria.

— Ascultă, d-le Priboianu. Dacă n'țeleg, dărnicia d-tale depinde de anumite condiții, pe care trebuie să le îndeplinesc.

— Cum, ce condiții? o întrebuse el incert.

Ea îi zâmbi, tainică:

— Dragoste... nu?

— Da... Și să fii sigură...

— Prin urmare, eu să te iubesc pe d-ta... pe d-ta!...

Deodată izbucni într'un râs nervos, prelung, întretăiat de exclamații care plesneau obrazul bătrânului.

— Ce adorabil ești!... Extraordinar!... Nostim mai ești!...

În primele momente Priboianu zâmbi aiurit. Apoi treptat deveni serios și păru vădit incurcat și nesigur pe gesturile sale. Reuși totuși să-i spună calm:

— Râsul acesta mi se pare nelalocul lui... Eu ți-am vorbit serios și d-ta... Ca și când ar fi nevoie ca dragostea să izbucnească așa din capul locului... Dragostea vine mai târziu.

— Zi, tocmeala întâiu, d-le Priboianu.

— Dealtfel propunerea mea e destul de serioasă și... avanta-joasă.

Indignarea o gătui:

— Domnule Priboianu, ceea ce mă miră mai mult la d-ta e lipsa totală de discernământ sufletec. D-tale nici nu ți-a trecut prin cap că târgul pe care mi l-ai propus mă jignește... mă umilește...

— Te jignește?... Îți mărturisesc cu toată sinceritatea că nu mi-am închipuit, făcu el cu ochii mari.

— Tocmai: cu sinceritatea și cu inconștiența copilărească, deși n'ai căzut încă în vârsta copiilor.

— Îți mulțumesc, doamnă, pentru complimentul d-tale atât de prețios... Acum, ca să nu fim înșelați unul asupra celuilalt, sunt dator să-mi explic inconștiența cu care mă gratifici... Doamnă Câmpeanu, te-am considerat drept o femeie lipsită cu totul de prejudecăți, așa cum îți place să te consideri d-ta însăși... Părerile și atitudinea d-tale — de altfel — relațiile d-tale, prietenii...

Paula îl fulgeră în miezul ochilor.

— Da, înțeleg. Dar nu găsești că explorația d-tale în viața mea intimă e mai mult decât nedelicată?

— Recunosc. Poate e chiar supărătoare. . .

— Desgustătoare chiar. . . Și cu această penibilă ocazie, află că nu mi-am vândut niciodată trupul și sper să nu mi-l vând niciodată.

— Vai, vai, ce vorbe mari, ce ton de tragedie! Lucrul e mult mai simplu și mai puțin grav și dumneata, ca mondenă, știi prea bine cât de frecvent se petrece.

În ochii ei luciră lacrimi de ură și de înjosire.

— Dacă n'ai fi în casa mea. . . D-ta nu-ți dai seama că e oribil?... Îți repet: propunerea d-tale mă jighește și mă desgustă. Înțelege-mă și încetează, te rog. . .

Dar pe când zâmbetul usca lacrimile și ascundea umilința de ochii celor care intrau în salon, sufletul Paulei își oglindise ca în apa unui vis rău toată urâciunea ființei ei.

Peste puțin, când lumea se pregătea să plece, apărură pe neașteptate Savin Cernescu, pe care îl invitase Alexandra, sora lui Adrian. Făcând sculptură la Paris, Alexandra se împrietenise acolo cu Savin care urma doctoratul în drept. Când Paula îl văzu — se cunoștea de pe când erau amândoi elevi de liceu în același oraș de provincie — cu greu își putu comprima bătăile inimii. Demult nu-i mai bătuse așa inima. Nu-l mai văzuse de șase ani.

Făcuseră cunoștință când erau în ultima clasă de liceu. La o serbare școlară, Savin cântase frumos la vioară „Legenda“ de Wieniawski, acompaniat la pian de Paula. Când publicul oferise violonistului două buchete strălucitoare — trandafiri mulți, unii ca sângele, alții albi ca niște camelii, — Savin le oferise pe amândouă partenerei care le primise simplu fără nicio împotrivire. Mai târziu năivitatea ei de atunci îi adusese de câteva ori în ochi un plâns de ciudă. Paula era intimidată de frumusețea subțire și de reputația de poet a lui Savin, dar îi dăruise multe gânduri din nopțile ei de fată. Apoi se măritase, iar el plecase în străinătate.

Dupăce Adrian plecă în oraș cu ultimul invitat, au rămas Paula, Alexandra și Savin. Ochii Paulei erau transfigurați și vorbele ei întindeau brațe amintirilor. Alexandra rămase un timp în picioare, cu brațele lăsate în jos a desnădejde, ca petrificată. Apoi se strecură pe terasă, ca să culeagă dalii pentru a împodobi sicriul unui vis.

Ca și cum s'ar fi căutat de mult fără știre, sufletele celor doi se înlănțuiau acum ca să nu se mai piardă unul de altul. Paula tăia întunecimile, cu Savin de mână, și evada spre o zare însorită, care era a ei.

În garsoniera lui Savin din București, printre acordurile din „La grande sonate“ a lui Schumann, sărutările Paulei erau aripi de azur ale sufletului. Când Savin i-a cerut să divorțeze pentru a se că-

sători cu el, Paula s'a înfiorat de trecutul pe care îl îngropase și pe care el nu i-l știa. A șovăit, a voit cu tot dinadinsul jertfa dragostei ei din dragoste pentru el. Apoi s'a destăinuit, a spus tot ca să se despovăreze, ca săucidă strigoiul trecutului. Savin a primit în piept durerea, dar nu s'a prăbușit. Rugul sufletului mistuie păcatele cărnii.

De când Paula și-a îngemănat ființa cu a lui Savin, se simte *alta*, cea adevărată, cea din tainele copilăriei. Cei șase ani de căsnicie cu Adrian i se par străini, nu bucăți din viața ei. Rupsesse nu numai cu oamenii de atunci, dar își modificase cele mai inocente deprinderi și gusturi: se opusese din răsuputeri la reluarea unei vieți mondene și pregăta să frecventeze spectacole de exhibiție și stațiuni de vilegiatură snobă. Imediat după căsătorie, a insistat pe lângă Savin să plece din București. El obținuse un post la legația română din Roma, unde locuiseră doi ani. De o lună se întorseseră în București.

Uneori însă, inima Paulei se închircește. Se năzare de nu se știe unde, o tristeță care-i dă senzația golului, a nesiguranței, o spaimă nelămurită de a nu-și frânge avântul în care și-a pus tot sufletul. Nu se întâmplase între ei nimic turbure, ceva care să fi apărut într'un ceas, într'o zi. Simte însă că între ei se află umbra ei de altădată, care împiedecă sufletele lor de a se contopi. El nu i-o arată, dar ea o surprinde cum i se cuibărește în inimă, cum îl muncește. Trece câteodată timp îndelungat — luni de zile — când o iubește deplin, cu sufletul limpede și deschis. Atunci ei i se pare că umbra s'a risipit pentru totdeauna, ori n'a fost niciodată. Dar e numai o iluzie. Dintr'o vorbă care trezește o amintire neînsemnată — alteori și fără asta, — umbra se abate din nou între ei. Atunci el suferă, se zăvorește în el însuși. E și atunci bun și iubitor, dar mai tăcut, mai străin. Simte nevoia să se refugieze în muncă intensă, cum face de câțva timp. Vrea să scape de umbră, vrea să uite gândul rău. Și Paulei i se pare câteodată că el n'are încredere totală în ce-i spune ea. El nu i-a pomenit nimic, n'a făcut nici o aluzie — dar ea simte.

După căsătorie, el i-a cerut să-i spună tot, toate legăturile ei. A întrebat-o amănunte. A avut o curiozitate ciudată, neînchipuit de crudă pentru el. Ea îl vedea cum suferă, cum îl durea tot ce afla despre viața ei. Totuși el avea o sete înfrigurată de a ști totul. Ca să-l liniștească, să-i câștige încrederea, i-a spus tot ce i-a cerut, tot adevărul. Era hotărît între ei să nu-și ascundă nimic, niciodată. Dar dragostea triumfa totdeauna și tămăduia.

* * *

Savin intră venind din birou. Era în smoking. Trebuia să se

ducă la un ceai dat de ministerul de externe în onoarea unei comisiuni poloneze. Paula îl întrebă:

— Azi ai lucrat ceva?

— Foarte puțin... Deabia câteva rânduri... Nu știu de ce nu mai pot gândi intens ca altădată, nu mă mai pot concentra. Altădată lucram câte șapte, opt ore pe zi.

Se așeză pe un fotoliu lângă Paula.

— Te stânjenesc eu, Savin?

— Am spus eu asta? Totdeauna când abordăm acest subiect, nu ne putem înțelege.

— Fără să-mi spui, ăsta ți-e gândul... Și recunosc că ai dreptate.

— Iat'o aceeași și aceeași tendință de a te învinui, cel puțin în aparență...

Paula îl privi cu surprindere dureroasă în ochi.

— In aparență?... Tu ai început să nu mă mai crezi, Savin. Tu te îndoiești de sinceritatea mea.

— Altă învinuire, de data asta mai altruistă. Nu-i așa că sunt nerecunoscător? Tocmai astăzi când ai făcut eforturi eroice, ca să-mi asigur două ore de liniște, mă arăt nemulțumit.

Apoi râzând și mângâind-o pe obraz:

— Haide, haide, turturica mea necăjită, eu știu intențiile tale bune.

— Dar dacă nu te poți folosi realmente de aceste intenții, ele nu-ți pot folosi decât să te consoleze.

— Nu, draga mea, sunt anumite împrejurări care împiedecă oarecum o muncă intelectuală intensă: viața de familie, exigențele ei neprevăzute, apoi, uite, boala copilului...

— Dar bine, boala a trecut.

— Ți-am dat un exemplu... Apoi câteva relații mondene...

— Eu am fost totdeauna de părere să le înlăturăm, știi bine.

— Dar nu e posibil, draga mea, în cariera pe care mi-am ales-o. Ce mai încolo... Uite o piedecă, dar care mi-e nespuse de dragă...

Se apropie de spatele fotoliului pe care stătea ea, o cuprinse cu brațele pe după gât și o sărută.

— Nu ți-am spus eu că-ți sunt o povară? îl întrebă ea cu glasul stins.

— Nu ți-am spus cu că-mi ești dragă?... Ce mai vrei?

— Ascultă, Savin, spune-mi tu drept... În momentele când te consideri mai clar-văzător ca oricând — orice om are asemenea momente — nu regreti... că te-ai însurat cu mine... că am pătruns în viața ta?

— Ce-ai spus? glumi el. Ia uită-te la mine.

Ii luă capul în mâini și o privi țintă în ochi.

— Vreau să văd dacă ai vorbit serios și ești sinceră. Sau poate mă pregătești pentru cine știe ce surpriză...

— Eu te pregătesc pentru o surpriză? Ce vrei să spui tu, Savin. Nu înțeleg... Sau, dacă înțeleg, e atât de dureros înțelesul, încât... imi frânge inima.

— O, draga mea, ești atât de impresionabilă astăzi. Tu nu-ți dai seama c'am glumit?

Apoi luându-i mâinile:

— Să regret că te-am luat?... Ca și când tu n'ai ști că ești Minunica mea, podoaba mea... A propos: ai văzut ce senzație a făcut apariția ta, aseară, la bal?

Tuși de câteva ori. Deabia scăpase de o bronșită care-l ținuase câteva zile în pat și care-i lăsase o tuse rară.

— N'am văzut... Dar ar fi fost mai bine să fi renunțat la bal... Eu ți-am spus... Uite cum tușești... După bronșita care ai avut-o, trebuie să te păzești bine.

— Dar ce, tușesc foarte rar, ca și zilele trecute... Aseară ai fost superbă. După ce s'a despărțit de tine, ministrul m'a luat deoparte și mi-a spus: „Domnule Cernescu, uită-te la mine, sunt bătrân și mă știi că nu sunt o secătură galantă. Fiindcă ești decurând căsătorit, țin să te felicit pentru alegerea pe care ai făcut-o. Și admirația mea nu e provocată numai de ținuta exterioară a doamnei, mai mult decât elegantă: estetică, dar și de acea impalpabilă atitudine, care transpare dela primele vorbe și care oglindește frumusețea unui suflet. După cum vezi, am bunul simț să-ți exprim d-tale complimentele mele, nu doamnei...” Nu te încântă?

Paula îl privea inert, încercând să prindă vreun sens rău pitulat după vorbe. Ii răspunse, ca să pună capăt unui început de amărăciune:

— De loc. Nu mă încântă decât părerea ta.

Dar Savin voia s'o tachineze.

— Nu-i vorbă, elogiile venite dela un bătrân, care e atât de prudent, încât le exprimă bărbatului, sunt ca și inexistente. Pe când, de exemplu, complimentele asidui pe care ți le-a făcut, fără îndoială, amicul meu Mircea Negrea, acest maestru al flirtului, acest strașnic *coureur* care uzează — cum se laudă — numai de loviturile directe ale asaltului, fără vechile artificii... Dar ce-ți spunea atât de interesant, judecând după varietatea expresiilor pe care le lua figura lui?

Paula, nedumerită, încercă să înțeleagă ce-i ascunde și să-și lă-

murească fiorul dureros care o cotopea. Nu se poate, trebuie să fie liniștită, ba chiar s'o ia în glumă.

— Tu bănuiești că mi-a spus ceva palpitant, nu-i așa? Vezi dacă mi-ai recomandat să dansez, cu toate că eu nu voiam?

Vorbele lui Savin aveau o seriozitate rece:

— În orice caz, dacă întrebarea mea te jenează, sunt gata să renunț la răspuns.

— Vai, ce ton grav!... Mă 'ntrebi ce-mi spunea. Mai știi eu?... Banalități, glume fără spirit, așa cum a vorbit și în casa noastră față cu tine... Trebuie să stau să-mi aduc aminte... Așa, de ce nu mă întrebi ce-am vorbit și cu ceilalți — căci am dansat și am vorbit cu mai mulți?

— O, nici nu'ndrăsnesc să aflu.

— Fricosule! Prin urmare d-l Negrea, amicul tău din școală, ți-a părut cel mai inofensiv.

— Dimpotrivă, cel mai de temut... Dar norocul meu este că pericolul dispăre delă orizont: Mircea pleacă chiar zilele acestea la Roma, pentru a ocupa acolo postul meu. Cred că ești informată.

— Da, știi. Tu mi-ai spus.

El zâmbi, mângâind-o pe obraz ca pe un copil.

— Cum nu uită ea să se asigure numaidecât cu o portită!

Apoi, uitându-se la ceas, se grăbi să plece la ceaiul dela minister. Vru să-și ia pardesiul, dar ea se luptă cu el ca să-l îmbrace cu paltonul și să-l infiolească bine cu fularul, ca să nu răcească după boala pe care a avut-o.

* * *

Rămase rătăcită în bătaia unor gânduri cețoase, ca în mijlocul unei pustietăți. Cum e cu puțință ca omul care îi e atât de drag, să se îndoiască de el și de ea? Dacă vorbele lui erau o glumă, cum de nu simte el că această glumă desvăluie o rană veche, care tot o mai doare? Vina totuși este a ei. N'ar trebui să-i dea nici un prilej de îndoială. Dacă aseară, la bal, ar fi refuzat să danseze și dacă ar fi fost mai glacială și mai sobru îmbrăcată, i-ar fi cruțat arsura de venin a geloziei — fiindcă a fost o picătură de otravă în inima lui. De aceea s'a arătat atât de tăcut și de ostenit, după serată.

Se sculă, smulgându-se din pânjeniișul neliniștilor care se învârtosau în juru-i și se duse să vadă ce face fetița, care plânsese azi mult fără pricină.

Peste puțin primi vizita mătușei sale. Nu se mai văzuseră dela plecarea Paulei la Roma. Nina Drăgușin, care socotise că nepoata

sa face o gravă greșală rupând o căsătorie norocoasă pentru o reverie supraterestră — cum numea ea dragostea Paulei — fu afectuoasă și volubilă. O mică investigație pe care o făcu în traiul nepoatei sale, o edifică asupra geloziei lui Savin — gelozie fără motiv ca a tuturor bărbaților care au femei frumoase, nota spiritul ei experimentat. Era de părere că Paula nu trebuie să se alarmeze de neîncrederea bărbatului ei, căci, la urma urmelor, dacă ar fi totdeauna sigur de ea, poate, cu timpul, ar iubi-o mai puțin. Fără îndoială că o gelozie absurdă nu trebuie lăsată să crească. O femeie inteligentă știe să înlătore bănuiala bărbatului, uzând de un gest prefăcut, de o minciună care să curme un chin. Vezi la teatru că un bărbat ți-aruncă priviri încărcate de dorința posesiunii ori de vițiu. Dansezi cu cineva care îți suflă la ureche, pe neașteptate, trei, patru vorbe pline de ispita unor poftes fierbinți, sau care îți plimbă tiptil pe corp mângăierile adulterului proiectat. Aleargă numaidecât să aduci faptul la cunoștința bărbatului și, apoi, asigură-l de zece ori că tu ești nevinovată. Te va crede? Femeia trebuie să mintă uneori în căsnicie tocmai de dragul adevărului.

Paula o asculta și o vedea prin negura unor gânduri fără ecou. Nu se mai împotrivia. Zâmbia doar și răspundea moale și incert, aciundu-se cât mai departe, dincolo de vorbe.

Se auzi soneria. Paula se smulse brusc, ca din somn. A uitat să spună servitoarei că nu e acasă pentru nimeni. Servitoarea intră anunțând pe Mircea Negrea. Ii și spusese că doamna e acasă.

Paula avu un junghiu rece în inimă. Cum să scape de prezența acestui om, care-i turburase liniștea? Dar Nina îi spuse că nu se poate să nu-l primească.

Mircea apăru și fu prezentat Ninei Drăgușin. Avea o eleganță de dandy, monoclu, supleță de salon, luciri perverse de zâmbet și de privire și o dantură puternică și impecabilă. Curând Nina dispăru cu o elegantă cochetărie care nu distona cu cei peste cincizeci de ani ai ei.

— Mi se pare că momentul vizitei mele de rămas bun n'a fost admirabil ales; n'am avut șansa să întâlnesc și pe Savin, spuse el Paulei, cu o vădită nuanță de intenție perfidă.

Ea vorbi șovăelnic:

— E la minister... Ministerul de externe dă un ceai delegației poloneze... Cred că știi.

— Ce? Că nu va fi Savin acasă?

Răse din toată inima, apoi adăogă:

— Știu că printre femei am o reputație... detestabilă. Dar cu dumneata n'aș fi îndrăsnit să fiu atât de sigur și de... expeditiv.

Redeveni serios.

— Numai întâmplarea a vrut. . .

— Cred și eu, îi răspunse ea încurcată și cu glasul străin. Dumneata în calitate de prieten din copilărie cu bărbatul meu, nici n'ai putea. . .

Simți că a spus o prostie care-i desvăluia un colț de suflet. Dar Mircea continuă fără să aibă aerul că a remarcat stângăcia:

— După părerea lumii. . . O, Doamnel. . . Ce ușor tranșează lumea o chestiune de inimă. Sigur că nu vorbesc numaidecât de inima mea. . . În principiu. . . Dumneata ai vreo colegă de școală, frumoasă?

— Nu știu. . . Da. Am avut mai multe.

— De s'ar admite căsătorii pe 24 de ore, m'aș căsători cu una din ele, cu cea mai frumoasă, firește. . . Și atunci aș vrea să văd pe un fost coleg al meu cum se cade. . . uite, pe Savin, de exemplu, cum s'ar comporta la momentul nimerit.

Paula îl privi, aiurită.

— Ce vrei să spui dumneata?

Apoi ca să pară stăpână pe ea însăși, se îndreptă mașinal spre sobă, deschise ușa, răscolii jarul, o închise, apoi veni până în mijlocul holului și se așează pe un fotoliu între o măsuță rotundă și divan. Mircea, care o privea atent și cu un zâmbet subtil în colțul gurii, se așează pe un fotoliu, de cealaltă parte a măsuței.

— De când doriām să stăm amândoi de vorbă așa! îi spuse el cu o voce catifelată și caldă.

— Dumneata. . . cu mine? se miră ea.

El oftă discret.

— Ei, da! Dece ești surprinsă?

Iși scoase monoculul și începu să se joace cu el, aplecându-și puțin capul într'o parte și privind-o cu același zâmbet.

— Curios, nu-i așa? Omul cu inima de ghiață, tipul lustruit, bun ca să decoreze un salon. . . bărbatul căruia multe femei se fălesc că-i rezistă în tentative imaginare, ca să-și ascundă după el, ca după un paravan, pe amanții lor veritabili, sau „filizonul ăla impertinent” cum am auzit că-mi spun unii bărbați însurați, care însă dorm în nasul amanților pe care îi invită la masă sau la joc de cărți. . . omul acesta nu poate iubi niciodată în viața lui, nu-i așa? . . . doar e un cavaler al vițiului. . .

— Dar bine, domnule. . . eu nu-ți atribui nimic, din ce spui dumneata.

Mircea deveni serios și tainic.

— Imi pari așa de agitată! Ți-e teamă? . . . Fii fără nicio grijă.

M'ai întrebat adineaori dacă știam că Savin nu e acasă... Știam, firește. Am făcut așa fel ca să mă întâlnesc cu el, ca din întâmplare, prin dreptul ministerului, când se ducea la recepție. Mi-am luat bună ziua dela el și m'am scuzat că n'am putut veni mai devreme sau de dimineață, ca să-mi iau și dela dumneata... Apoi l-am văzut intrând...

Paula tăcu, pierdută, câteva clipe. Ce să facă? Să-l invite să plece? Să-i plesnească amorul propriu? Făcu un efort ca să-și recapete puțin stăpânirea de sine.

— Ascultă, Domnule Negrea! Cu ce scop îmi spui dumneata toate acestea?... Ce dorești dumneata? Drept cine mă iei pe mine?

— M'așteptam să-mi vorbești așa... O, acest zid de neînălțurat, care ți se pare că se ridică între noi doi, nu-i decât o prejudecată goală. Ce bariere stupide și tiranice ridică legile și societatea între oameni, pentru a le stânjeni fericirea!... Și astfel viața devine și mai mult jocul întâmplării...

Ea râse nervos:

— A! Știi că devii interesant? Ai început să faci filosofie... Ți se întâmplă des?

— Nu. Rar.

— Sunt de părere să faci cât mai rar filosofie de asta, căci îți vei compromite reputația de irezistibil.

Glumi și el:

— Știu. Filosofia este domeniul lui Savin... Voiam să-ți spun adineaori, că numai întâmplarea a vrut să nu-ți ies în cale altădată, când erai liberă, în vremea divorțului sau și mai înainte.

— Ei, și ce-ar fi fost, dacă mi-ai fi ieșit în cale, cum spui dumneata.

— M'ai fi iubit... și ai fi devenit soția mea.

Ea râse ostentativ, în hohot.

— Ce spui?... Ești sigur?

— Da.

— Ce naiv mai ești. Nu te supăra.

El nu dădu atenție cuvântului care voia să jignească.

— Acum doi ani, când ți-am fost prezentat de Savin și când nu erai măritată, ce prostie am făcut că nu mi-am jucat cartea dragostei!

— Ai făcut bine că nu ți-ai jucat-o. Ai fi pierdut.

— Dece ești așa de sigură? o întreabă el cu o curiozitate sinceră.

— Pentru că-l iubiam pe Savin, cum îl iubesc și acum.

El păru că stă la îndoială câteva clipe apoi urmă însuflețindu-se:

— Când mi-aș fi destăinuit patima, când ți-aș fi legănat auzul cu

șoaptele calde ale dragostei vinovate... și ți-aș fi cules pe trup florile crescute în brazda păcatului, atunci m'ai fi iubit pe mine.

Privirea Paulei ardea de groază.

— Domnule Negrea, te rog, cruță-mă... pleacă.

Mircea se sculă brusc și se așeză pe divan lângă ea.

— Nu mă goni... Ascultă-mă.

Se lipi de ea și-i luă mâinile. Ea se luptă să se desbare, sculându-se de lângă el.

— Ești nebun... Pleacă.

— Te vreau, Paulo... Te vreau... acum... ultima oară când ne mai vedem. Nu va ști nimeni... nimeni. Am luat toate măsurile. Șofeurul meu pândește afară. Dacă e pericol, îmi dă numaidecât de știre. Să nu-ți fie frică... Mi-ești dragă.

Ii luă capul și vru s'o sărute. Ea se sbătu și țipă. Apoi înspăimântată de țipăt și de ce se petrece cu ea, își duse palmele la obraji, s'guduită de plâns. El o prinse în brațe din plin și sărutându-i gura, reuși s'o facă să stea pe divan. Deodată, înnebunită de spaimă, se smuci din îmbrățișarea lui, lovindu-l cu pumnii în piept, se repezi, cu rochia deranjată și cu părul învălmășit, spre butonul de sonerie din perete și sună prelung. El rămase ținut locului, un moment. Apoi se îndreptă spre vestibul. Veni servitoarea care se uită foarte mirată la mobilele deranjate și la Paula care se așezase pe divan, cu capul în mâini. După ce ajută lui Mircea să se îmbrace, servitoarea dădu să iasă. Paula o opri.

— Ce face Adina, s'a trezit din somn?

— Da, doamnă. A dormit puțin. A plâns parcă de frică. Are iar fierbințeală, spune doica.

Paula ieși repede cu servitoarea ducându-se în camera fetei.

* * *

Peste câteva minute, apăru Savin. Aruncă o căutătură aspră prin salon și se așeză pe un scaun, ducându-și mâinile la frunte, ca un om sfârșit.

Paula deschise ușa din camera ei și vâri capul, ca să vadă cine e. Dând cu ochii de el, se cutremură întreagă, șovăi, apoi intră.

— Tu ești, Savin?... Te-ai și întors?

El n'o privi decât o clipă. Apoi își întoarse fața și se sculă făcându-și de lucru prin cameră.

— Da. Am profitat, împreună cu un prieten, de neatenția celor din jurul nostru și ne-am retras... M'am temut să nu răcesc... cum ai spus tu.

Paula nu-și găsia locul. Reuși să articuleze.

— Ai făcut foarte bine.

— Cine a fost pe aici? o cercetă el.

— A venit Nina.

Se opri. El îi aruncă o privire furișă. Apoi îi spuse cu indiferență:

— Știi... am întâlnit pe Mircea...

Ea se uită la el cu teamă ascunsă și parcă vru să spună ceva.

El urmă pe același ton:

— Când mă duceam la Minister... Și-a luat ziua bună și a spus să-l scuzăm că n'a putut să ne facă o vizită înainte de plecare.

Tăcură câteva clipe. Savin o scrută:

— Iți pare rău că n'a venit să-și ia ziua bună și dela tine?

Ea se miră, buimăcită, cu glasul întretăiat:

— Mie? Dece?... Știi că ești curios... Dece să-mi pară rău?...

Nici n'aș fi vrut să vină... Mai bine că n'a venit.

Se scurseră câteva momente de tăcere apăsătoare. Apropiindu-se de ea și fixând-o cu ochi plini de dușmănie și de dispreț, el îi strigă poruncitor.

— Ascultă... Uită-te la mine. (Ea îl privi palidă și pierită.) Ești o ființă atât de ticăloasă, atât de decăzută, cum nu mi-aș fi putut închipui vreodată, cu toate că știam ce-ai fost.

Ea întinse mâinile spre el într'un gest de îndurare.

— Dece?... Ah, nu, Savin. Să-ți spun, Savin... ce-a fost. Vorbele lui hohoteau de râs:

— Să-mi spui ce-a fost! Să mă convingi că ești imaculată. Te rog... la o parte, nu m'atinge. Ai fi în stare să mă îmbrățișezi ca să-mi explici.

Paula simțea cum se prăbușește cu încetul. Vru să se cațare de inima ei, de gândurile ei.

— Vai! Ascultă-mă, Savin... Să-ți spun tot.

— Da, da, o șfichiui sarcasmul lui... Stai să-ți spun eu tot. Uite ce-a fost. A venit donjuanul și după o mică introducere sentimentală, sau, poate, numai tactilă... nu cunosc gradul progresului pe care l-ați realizat...

Privirile și glasul ei ingenunchiau.

— Nu, ascultă-mă... Dece nu mă lași să-ți spun, Savin? N'a fost ce crezi tu, Savin.

El urmă neîndurat:

— Da... Și pe urmă, părăsirea în voia dorințelor iubitului, așa poetic... uite, poate chiar aici, pe divanul ăsta, ca o amintire grațioasă înainte de plecare.

— Lasă-mă, lasă-mă să-ți spun... Fie-ți milă de mine. E păcat.

— Firește. S'arunci piatra într'o nevinovată!

— Să-ți spun ce-a fost, Savin... A venit, e drept, aici...

— A! Mulțumesc că-mi confirmi. Nu de altceva, dar ai fi putut să mă convingi c'am avut o halucinație.

— Nu mă batjocori, Savin. O să vezi că nu merit.

— Știu, știu... dupăce mă vei convinge.

Ea își continua spovedania, încercând să nu mai audă și să nu mai vadă batjocura cu care o întrerupea.

— A venit aici și a început să fie necuviincios. La început nu înțelegeam ce vrea, ce urmărește... Apoi s'a apropiat de mine... dar m'am luptat, m'am sbătut și m'am repezit la sonerie și am sunat. Intrebă pe servitoare, dacă vrei...

— Ce? Să 'ntreb pe servitoare dac'ai sunat?... Ascultă. Mă aflui cu tine astăzi într'o situație, pe care am socotit-o groaznic de ridicolă. Nu situația de bărbat e ridicolă, nu, să nu-ți închipui asta... ci situația bărbatului chinuit de gelozie și care și-o manifestă sgomotos prin scandal sau prin lamentări. Uite, mi-am recăpătat perfect liniștea. Te rog să nu mă jighești considerându-mă neghiob, te rog să părăsești ipocrizia. Renunță la îndrăzneala de a mai nega evidența... Cu mine e inutilă. Nu reușește, să știi.

Ii mărturisi, îndurerată și desnădăjduită:

— N'am nici o vină, Savin... Dece nu mă crezi?

Din nou el hohoti de răs.

— Ce candoare, ce candoare! „Dece nu mă crezi?” Sigur, de ce? Când îi pomenesc numai, de amant, fără măcar s'o întreb dacă el a fost sau nu aici, să și grăbește să se scuture: „Nu știu, n'am văzut”...

— Nu. N'am vrut să... M'am temut. Am fost stupidă. M'am temut că vei bănuși... că nu vei crede ce aveam să-ți spun... Dar tot ți-aș fi spus. Nu puteam să nu-ți spun.

— Firește... Acum știu și eu. Dupăce ți-ai dat seama că am văzut din stradă tot ce s'a întâmplat, recurgi la mijloacele extreme de prostire: negarea sfruntată și anumite artificii senzaționale; încercarea de siluire, rezistență acerbă, emoție care zăpăcește...

— Așa a fost, Savin, stăruși ea încet, cu amărăciune.

— Ce uitătură precaută ai aruncat pe fereastră, după plecarea lui, uitând că afară e noapte...

Sufletul ei se sbātu iar, ca să scape de năpastă.

— Dar nu e adevărat. N'a fost nimic, Savin. Iți jur pe sufletul...

— O săgetă cu ură și cu silă.

— Ascultă, văd că n'ai renunțat la tentativa de a mă prosti cu orice preț. Nu te mai trudi în zadar. Te anunț că ne vom despărți...

Știi că sunt omul hotărîrilor definitive. Chiar când greșesc, cum am făcut atunci când m'am căsătorit cu tine.

Paula isbucni în plâns, desnădăjduită.

— Doamne, Doamne! S'a dus visul!... Ce mă fac eu, ce mă fac eu?...

El își dădu o aparență de liniște.

— De ce atâta sbucium pentru o cauză pierdută? Fii și tu liniștită, așa cum sunt eu... eu care aș fi mai îndreptățit să mă tângui și să mă revolt, când îmi văd năruit căminul cu iluzii, pe care l-am clădit pe putregai... Uite, eu am reușit să-mi recapăt cumpătul... Fă și tu la fel ca să ne înțelegem ca doi oameni care nu mai au nimic să-și ascundă.

Se așeză pe un scaun. Paula îl privi, împietrită, parcă n'ar mai înțelege ce aude. Il auzi ca prin vis.

— Aș vrea să știu, numai dintr'o simplă curiozitate... aș vrea să știu dacă Mircea a fost singurul tău amant, dela căsătorie încoace, se 'nțelege... și de când datează legătura cu Mircea...

Ea își duse mâinile la obraji, cu ochii căscați de groază.

— Te rog, Savin, nu mă chinui... Spune-mi că e numai o glumă crudă... că e vis urât... Haide, Savin... Haide... spune-mi că tot mă crezi... că ai aceeași încredere în mine, ca până acum.

Vru să se apropie de el. El se feri.

— Te rog, nu te atinge de mine, ca să nu-ți bănuiesc de ipocrizie gestul.

Se depărtă de el, năruită.

— Vrei să-ți spun că te cred? urmă el. O, asta ar însemna să te mint oribil, sinistru. Nu te-am crezut niciodată.

— Când?

— Îți spun: niciodată... de când ne-am luat, de când am aflat, probabil, numai în parte, trecutul tău pe care ai vrut să mi-l ascunzi. Fiindcă te iubiam, am trecut peste tot ce-a fost și te-am luat. Dar la orice vorbă a ta îndoielnică, nesigură, oridecâte ori plecai de acasă singură, sau rămâneai singură acasă, mă gândeam că era foarte posibil să faci ceea ce ai făcut și altădată, când erai căsătorită cu celalt.

Ea zâmbi straniu:

— Ce tot spui tu acolo?... Savin, ce spui tu?

— E vina mea că n'am vorbit mai demult?

— Prin urmare, tu te-ai îndoit de dragostea mea, de visul meu de viață nouă.

Savin tăcu o clipă. Apoi își desluși gândul:

— De dragostea ta... dela început... propriu zis nu. Dar m'am

îndoit de tine, ca și de „visul tău de viață nouă”, de posibilitățile tale de a-l realiza, după viața pe care ai dus-o atâta timp.

— Sufeream de o boală care nu se vindecă, nu-i așa?

— Știu eu... Poate nu se vindecă... sau numai prin minune. Dar minunea nu s'a întâmplat. Totdeauna m'a urmărit gândul că poți oricând reîncepe păcatele de altădată.

Ea zâmbea straniu, mereu.

— Era gândul rău, Savin... gândul necurat.

— Cât am luptat cu el! se tângui el aproape duios. Câteodată reușiam să-l înăbuș.

— Dar iar se deșteptă gândul cu prihană...

— Da... Văd că acum ești mai calmă, ți-ai recăpătat perfect stăpânirea de tine... Zâmbești chiar.

Paula clătină capul, gândindu-se parcă aiurea și continuând să zâmbească. Tăcură amândoi mult. Savin îi vorbi apoi încet, simplu:

— Acum cred că-mi vei spune tot, sincer...

Ea stătea inertă, zâmbind, cu privirea iluminată. Viața cea nouă s'a prăbușit.

— Ce? Că te-am înșelat cu Mircea? Da, am fost a lui. Inima lui Savin primi lovitura din plin.

— Dar de când... și unde? La el acasă?

Păru că nu-l înțelege.

— Aici. Adineaori.

— Bine, dar până acum n'ai mai fost a lui?

— Ba da. Și altădată.

— Dar... numai cu el m'ai înșelat, ori și cu alții?

— Și cu alții.

— Cu cine?

— Ei, parcă stau să mă mai gândesc. Destul că te-am înșelat.

— Cu Andronic, la Roma?

— Da, și cu el.

— Da' bine, Paulo... Să te întreb ceva. Dece ai jucat tu această odioasă comedie de dragoste cu mine? (Paula dădu din umeri.) Ori, poate, era o nevoie bolnăvicioasă de vițiu.

— Da, se poate. Nu știu... Ascultă, Savin, eu voiu pleca în noaptea asta.

Se sculă și se îndreptă, ca o halucinată, spre camera ei. Savin rămase pe scaun, în prada gândurilor. Viața lui și dragostea lui zăceau în juru-i, dărâmate. Nu se mai putea urni de acolo.

După câțva timp, Paula se întoarse, se apropie de el și-i vorbi blajin, cu o voce întretăiată:

— Am venit... să-ți spun ceva... Nu vreau să uit... Peste două zile, Adina împlinește un an... și m'am gândit să-i dau... în dar... cruciulița asta...

Dădu lui Savin cruciulița. El o ținu câțva timp în mână, apoi o puse pe o măsuță. Paula urmă îngrozitor de albă:

— Mi-a dat-o tata când eram mică... Pe atunci n'aveam nicio vină... niciun păcat... așa că poți să-i dai dela mine darul ăsta... singurul. S'o poarte și când va fi mare. Am purtat-o și eu până târziu... și atunci când am cântat cu tine... E un dar care n'are nicio urmă de păcat... Și când Adina se va face mare... și când nimeni nu va mai putea ști nimic de mine... nu-i spune adevărul pe care-l știi tu... Spune-i că am fost o ființă... sortită să plângă... deseori... lacrimi... fără... mângăiere și... fără crezământ.

Apoi se îndreptă spre ușa dela dormitor și înainte de a ieși, îl privi încăodată prelung, cu un zâmbet bun.

Savin rămase câțva timp cu mâna la frunte și cu ochii ațintiți spre ușa pe unde a ieșit Paula, turburat. Se sculă de pe scaun, se îndreptă spre dormitor, dar, ajungând aproape de ușă, se întoarse și se așeză din nou pe scaun.

În acest moment intră din vestibul servitoarea, cu o scrisoare în mână. Când dădu cu ochii de Savin, se opri și vru să se întoarcă. El o văzu.

— Ce e?... Ce vrei?

Servitoarea fu încurcată.

— Am venit... ca să... Doamna e aici?

— Nu e aici. Tu nu vezi că nu e aici? Dar ce ai în mână?... O scrisoare? Ia dă-o încoace...

— E pentru doamna.

— Ad'o încoace.

— A adus-o feciorul dela d-l Negrea, s'o dau doamnei.

Savin se ridică și o privi aspru.

— Ad'o încoace, îți spun.

Servitoarea i-o dădu și se întoarse încet pe unde intrase.

— Hai, pleacă mai repede, o certă el. V'a dresat și pe voi.

Servitoarea ieși. Savin rupse cu o grabă nervoasă plicul, gândind sarcastic: „Și o scrisoare de dragoste, pe deasupra”. Citi scrisoarea: „Lecția pe care mi-ai dat-o, n'o voi uita toată viața. Indrăsnesc să te rog un lucru: cruță de o decepție pe prietenul căruia îi sunt mult îndatorat”.

Se opri o clipă, ca și când n'ar înțelege, apoi, înfiorat și cu pri-

virea luminată de zâmbet, se repezi spre ușa dormitorului și vru s'o deschidă. Ușa era încuiată. Bătu în ușă.

— Paulo!...

Se auzi detunătura unui foc de revolver.

Savin, ca ieșit din minți, împinse în ușă și se prăbuși în genunchi, țipând:

— Paulo!... Paulo!... Minunico!...

M. D. IOANID

SEMN

Din leat, surprins, copilul înflori
Cum ghiocelul din pământ virgin.
Din pleoape de azur pe nou țărîm păși.
Ii descântară iele'n zorii zilei lin.

Le logodea în zări lumina de 'nceput,
In prag senin de albă sărbătoare,
Cu rod înmugurit în pulbere de lut,
Cunună peste veacuri plutitoare.

De-atunci, cu poticniri spre povârnișuri noi
Pe nestatornicii punem sărut.
Ci vraja de 'nceput mai stăruie în noi
Cu logodirea soarelui în lut.

ION MOLDOVEANU

MAISTORAȘUL AUREL, UCENICUL LUI DUMNEZEU

— FRAGMENT —

— „Ura nației!...”

Cel cărui îi zisese „nație” a ridicat ochi mirați de pe „Tribuna” și l-a privit pe Vlaicu neștiutor, de parcă nu l-ar fi cunoscut. Apoi de-odată a izbucnit:

— „No!... Dar când drac' de tine te-ai fo'ntors, bade, dela cătănie?”

— „Să tot fie două oare! Apăi, am ancorat la o găzdoae și gata mi-s să pornesc la studiere faină... Drept aceea vezi-mă-s venit la Café Luitpold. Doară am auzit că ați și deschis cursurile!” Și au răs amândoi.

— „Dară cătănia cum îți fu?...”

— „Pe valuri, frate, pe valuri!”

— „D'apăi asta nu-i așa mare noutate, că toate-s pe valuri!”

— „Toate, zis-ai bine! Făr'că aiestea n'or fost de nici un folos... Am trudit ca un câne, la mașini, dară de învățat n'am apucat nimică. Lucru vechiu și capete bătrâne, care nimic n'or putut înțalege dela submarinul meu. Și doară l-am alcătuit fain de tot, iară cu așa măes-trie ai face prav într'o stăptâmână toată flotila Engliterei. Da'are cine să priceapă?”

Prietenul lui Vlaicu, pictor de meserie și venit la München să învețe pictura, nu pricepuse mare lucru din multele invenții ale flă-căului bințințean.

Vorbind drept, dar drept de tot, nici nu-l prea lua în serios. Îi era mai mare și-i era drag pentru firea lui și pentru uriașa lui putere de-a visa. Înțelegea bine, pictorul, că această veșnică înfrigurare a născocirilor, această neconținută plămădire — ori măcar încercare de plămădire — a unei lumi noi, cu zariști proaspete și largi, e tot așa de vrednică prețuirii ca și o mare poezie. Iar el prețuia poezia. Ba poate era singurul lucru pe care îl prețuia în viață. Dovadă era

insuși faptul că lăsase ori ce drum, din cele multe și bănoase, care-i fuseseră deschise, ca să-l apuce pe cel mai greu, cel mai dușmănos, cel mai îngust și — poate — cel mai scurt.

Il iubea pe Vlaicu și-i înțelegea nevoia de scornire. Nu încerca însă a pricepe scornirile lui ciudate, pentru că îl judeca după una singură din ele: perpetuum mobile. Iar despre aceea, după zece ani trecuți, însuși Vlaicu spunea:

— „De perpetuum mobile m'am lăsat. Nu se poate. E o prostie. M'am fo'trudit ani de zile cu magnetul... Am făcut sumedenie de planuri și socoteli... No! Nu merje!”

Și atunci prietenul se întreba singur dacă peste zece ani de aici înainte, Vlaicu, năzuind spre alte noi scorniri, nu va spune de cele de azi, întocmai aceea ce-a spus despre celelalte. În adâncul inimii lui, pictorul nici măcar nu se mai întreba. Era incredințat. A zvârlit totuși un cuvânt, ca să dea ghes vorbeii care lăncezise și căzuse grea ca plumbul, de parcă acești doi buni prieteni, după doi ani de despărțire n'ar mai fi avut ce-și spune unul altuia:

— „Dar inginerii — în sfârșit specialiștii — n'au înțeles?...”

— „De bună seamă c'or înțeles! Ba mi-or fo' zâs că-i lucru fain, fain de tot. Făr'că trebuesc criițari prea mulți ca să se construiască...” Aici Vlaicu a început a râde și a urmat ridicând glumeț și nepăsător din umeri. „Dar ei a dracu'or zâs așa, numa să scape de mine... că n'or priceput nici unul nimic...”

În mintea pictorului a venit un adaos tăios de incredințare rece, limpede, neîndurată.

— „Trebue să fie și asta ceva ca perpetuum mobile!” a gândit el și în chip de mângăere a încercat să schimbe vorba.

— „No! Că nu-i nimic! Indată faci tu altă măestrie și-i tai aspru!”

Dar pe Vlaicu nu l-a înșelat. El a zâmbit ușor, așa cum zâmbea totdeauna în fața necredinței oamenilor și și-a lăsat prietenul să creadă că mângăerea lui e mângăere. Simțea de altfel o bucurie fără margini să se lase înșelat cu bună știință, deoarece își dădea seama că la urma urmei cel mai greu înșelat e tocmai înșelătorul.

* * *

Au pornit să colinde puțințel prin oraș, au trecut pe sub Propyläen, și pe calea larg deschisă dintre Glyptotecă și Kunstaustellungsgebäude, apoi s'au îndreptat pe Arcisstrasse către Politehnică.

Cu ochii subțiri, pictorul a început să cântărească și să judece cu glas tare monumentul lui Ohm, din fața școlii.

— „Când a făcut Ruemann statuia asta, apăi nici vorbă că a vrut să imite...”

Dar Vlaicu nu-l mai auzea. El era cu gândul dus departe, cu ochii țintiți pe clădirea din fund... Nu vedea desigur, și nu se gândea să guste frumusețea indoelnică a unei còpii de arhitectură din vremea Renașterii Italiene... Lui i se părea că palatul acesta nu se deosebește cu nimic de Politehnicul din Budapesta, de unde fugise bucuros în același an, pentru că nimic nu-l îmbia la lucru, nimic nu punea tremur și foc în fierberea lăuntrică din el, ci totul se mărginea să-l închine în fiare vechi, dureroase și grele pentru un creer ursit să răsplămădească și să dureze lucru nou.

— „Esta-i meșteșug de acumulator electric, frate. Te pune la roată și te încarcă acurat, ca să dai înapoi ce-ai primit... Apăi, așa slujbă faină n'oi ști face. Că eu mi-s ca albina, care mîncă prav de urzică și-ți stupce miere din ea...”

Asta a spus-o el într'o seară ca și cea de acum, unui prieten ca și acesta de lângă el, stînd în fața Politehnicului din Pesta și privind de pe cheiul Dunării faimoasa școală întemeiată de Archiducele Franz.

Toate au fost la fel cu cele de azi. Deosebirea era doar că atunci pleca, iar astăzi vine. Și deosebirea aceasta mai aduce după dînsa câteva, nu fără însemnătate și acelea — unele triste, altele glumețe — dar toate făcute parcă înadins să-i întocmească viața într'un hățîș dureros, în care să-i sîngereze pașii și să-i zugrume bătaia unei inimi ce totuși, totuși, simte în ea puteri mai mari decît e în stare să arate...

Și pictorul vorbește înainte:

— „Petele de lumină și de întuneric sînt frumos împărțite... Ele se leagă grozav de bine de clădirea lui Neureucher... Dar Thiersch cînd a făcut zidirea cea nouă...”

Vlaicu închide mai mult ochii și printre genele întreșute pierde cu desăvârșire chipul adevărat al clădirii Müncheneze... El vede acum înaintea lui chiar Politehnicul din Pesta... Iar norul vînat de sus, din dreapta, pare aidoma muntelui Gellert, cu Citadella lui deasupra.

Și iată, în fața clădirii, în locul monumentului lui Ohm, parcă prind a licări statuile de dincolo, cele patru fecioare...

Iar Vlaicu înjunghiat de rîs lăuntric, își aduce aminte de gluma proastă a colegilor maghiari:

— „Singurele din toată Budapesta...”

Dar de-odată se încruntă. Deschide puțin ochii... Intr'adevăr, parcă ar fi el, bunul și cumintele Jonas Ödön, profesorul de tehnica mașinilor, Maramureșanul acesta uscățiv, smead și cu gât lung ca și

el, care l-a prețuit dela început, care l-a înțeles și a căutat să-i fie de folos. L-a înțeles și totuși. . .

Vlaicu oftează greu. El nu pricepe, nu e în stare să priceapă cum un om dăruit cu nemaipomenita ascuțime a lui Jonas Ödön poate fi așa de mult robit tipicului său cărturăresc, încât să nu-și dea seama că omenirea nu înaintează neted, ca împinsă de roate dințate ci e o scară neregulată de zvâcnituri și salturi neașteptate.

E o făptură cu legile și ciudățeniile ei, iară nu o mașină ținută în frâu de ghiulelele unui regulator. . .

I-a spus-o când l-a văzut pentru cea din urmă oară, chiar în ziua de 3 Octomvrie 1935 — ține bine minte ziua aceea — când a cerut certificatul de plecare:

— „D'apoi ce-o fo' făcut electrica? N'or săltat lumea cu șapte palmi de-odată? Tot așa o fi Domnule Profesor și când o succede la careva a face o mașină de zburat. . .”

Dar Jonas Ödön și-a mângâiat încet mustața, a zbârlit cu cotul degetului apăsând în răspăr musca micuță din bărbie și privind prin geam, îndepărtat, largă vedere a Dunării încețate, a urmărit cu ochii adumbriți și fără să răspundă nimic umbra ștearsă și alburie a unui vapor.

Foarte târziu s'a încumetat fostul decan, să-și spue gândul cel adevărat. În fața credinții aprige cu care îi vorbise totdeauna studentul acesta, Jonas Ödön vedea mai mult decât o înfățișare singuratecă, de gânduri și năzuinți, ale unui singur om. Recunoștea în Vlaicu pe român, acel român încăpăținat și închis, cu care avusese de-aface în părțile Vișăului, când s'a ales deputat. Invățase de-atunci că olahii aceia sunt oameni cari nu pot fi ușor abătuți dela un gând, atâta vreme cât gândul însuși nu se abate dela ei. Il mistuesc singuri, sau se mistuesc cu el. De altminteri, bănuindu-se demult că are și el un strop de sânge românesc în vine, Jonas Ödön simțea încăpăținarea aceasta ca pe ceva firesc și nu-l supăra:

— „Numai un neînțelegător și un orb ar putea să impute tulpinii că e tare și nu se lasă ruptă ca iarba. . .” îi plăcea să spue deseori.

Cât îl privește pe Vlaicu, profesorul n'a mai încercat să-l oprească dela plecarea spre München.

— „Du-te. . . Sânt acolo fabrici și oameni cari se ocupă de problemele zborului. Caută să afli rezultatele la care a ajuns Lilienthai. . . Vezi-i aparatele, de care sânt informat că se află la Doctorul Oskar von Miller — el a luat inițiativa să creeze acolo un mare muzeu de tehnică și strânge aparate. . .” apoi, deschizând brațele larg, a spus cu toată inima: „Dar. . . eu — nu știu, poate sânt prea bătrân pentru

asta — eu nu cred că această chestiune a mașinei de zburat e destul de coaptă pentru vremea noastră. . .”

— „D'apoi eu v'am arătat doară” a cutezat Vlaicu.

— „Știu, dragul meu”, l-a oprit Jonas Ödön. „Știu. Am văzut. Numai că între o jucărie și o mașină de zbor, diferența e o viață de om. . . Dovada e căderea lui Lilienthal. . .”

— „Dar principiul zborului. . .”

— „De principiul zborului nu poate să fie vorba. L-am admis dela început. De altfel e admis dela Leonardo da Vinci. Și-apoi teoria zmeului e lămuritoare. Prin urmare eu nu zic că nu se poate zbura. Zic doar, că nu se poate încă zbura. Atâta tot. Adică ținând seama cât a progresat mașina de zbor dela căderea catastrofală a lui Zoroastru — meșterul fierar al lui da Vinci — și până la căderea tot așa de catastrofală a lui Lilienthal, înseamnă . . . hai să zicem . . . câteva sute de ani. . .”

Iar fiindcă Vlaicu a ridicat ochii de sub fruntea îngreunată, și a îngăduit gurii să zâmbească fără păs, bunul Jonas Ödön a zâmbit și el, s'a apropiat, i-a dat mâna și l-a sărutat pe frunte.

— „Du-te sănătos, și pune pe inima dumitale urarea de bine a unui om bătrân, care-ți dorește să poți depăși aceste câteva sute de ani și răstimpul vieții dumitale . . .”

— „Apoi asta nici vorbă c'o fac. . . Și încă repede . . .” a spus îndesat, Vlaicu.

— „Imi doresc să ajung ziua să te văd . . .” a zâmbit iarăși profesorul.

— „Dară aiasta nici vorbă c'o fi”, i-a răspuns studentul, și scuturându-i apoi mâna pierdută în laba lui mare, a râs cu toți dinții sănătoși, veseliți și încăpăținați: „Pune anii de cătănie, anii de școală . . . va să zică cam în zece ani cel mult am gătat-o!”

Era în 1903, Octomvrie 3. Peste zece zile, adică la 13 Octomvrie 1903, Vlaicu pleca să se înscrie la München. . .”

— „Mă Nație, nu-i bine să pleci în zi de 13!” i-a râs un prieten dela Societatea Petre Maior. . . Dar salutându-l cu mâna, de departe Vlaicu i-a strigat:

— „No, c'apăi îi și 1903. . . Adică una și cu nouă, zece și cu trei treisprezece. Iar la algebră minus și cu minus dă plus. . .”

Roata trăsurei a huruit atunci foarte ciudat pe caldarâm. . .

— „Tu auzi ce spun eu?” Vlaicu a tresărit și s'a uitat la pictor, clipind în desăvârșită neînțelegere. Apoi a spus firesc:

— „Nu!”

Intorcându-se agale către casă, cei doi prieteni au luat-o spre centrul oraşului, pe lângă cupolele verzi dela Frauenkirche şi dealungul bulevardului Maximilian.

Oraşul forfotea în zarva plăcută a serii. Luminile se aprindeau una câte una în galantarele înalte iar departe în fund se aburea, verzue şi prăfuită, verdeaţa parcului, de lângă Isar, deasupra căruia plutea înalt şi mândru marele monument.

La o vitrină Vlaicu a întors capul şi s'a oprit. Magazinul de instrumente optice expunea un rând de lentile uriaşe pentru telescoape. Pictorul a râs:

— „Păi feri Doamne să vezi tu o mecanică şi să nu te uiţi?...”

— „Mă uit vezi bine” a răspuns liniştit Vlaicu „doară şi cu astea m'am fost trudit oarecând”. Iar fiindcă celălalt a plesnit din buze:

— „No!...” el i-a lămurit:

— „A cheltuit bietul tata mulţi criiţari... Dară el n'o foştiut care de ce zboară. Numai că eu voiam să văd limpede în planetă, că pe atunci s'o tot scris la gazetă că aiasta şi aceia despre planeta Mart. Şi dacă am văzut că zice de canale şi de lume care trăeşte acolo, atunci m'am gândit că trebuie să măstresc eu un telescop mai fain să văd mai departe ca toţi. Am pus într'aceia mâna pe carte şi-am învăţat tot care cum scrie despre optică, şi-am făcut un telescop de carton... i-am pus nişte linţi faine... şi haida, frate la experimentat pe muntele Geller. Că eram doară la Pesta pe aceia vreme...”

— „Şi?” a întrebat pictorul... Dar Vlaicu, a strâmbat din gură:

— „Şi, iaca asta... Că nu mi-o succes... fără că mi s'o dus criiţarii lui tata... Eh!... O prostie şi asta...”

Şi aceste vorbe din urmă, au sunat şi în mintea pictorului ca un ecou... .

Pe podul de lângă Isar, şi-au luat rămas bun. Pictorul a apucat-o spre St. Annakirche, iar Vlaicu s'a întors încet înapoi, socotindu-şi în gând banii cari i-au mai rămas: Ştia că mai are patruzeci de mărci în portofelul dela piept, dar nu ştia ce mărunţiş are în buzunar. Să-i numere pe stradă se sfia. Atunci a vârit mâna în buzunar şi s'a canonic să-i numere pe nevăzute, după cum îi simtea în degete.

Era aşa de încruntat, făcând operaţia asta ciudată, iar buzele care numărau fără glas, dădeau o înfăţişare aşa de comică, încât două fetişcane au întors capetele după el, chihotind.

Le-a auzit şi s'a uitat la ele fără să-şi dea seama care li-i pricina râsului. Iar fiindcă le-a văzut puştence frumuşele şi vesele, i-a venit bine să creadă că-i zâmbesc lui. Le-a întors vesel zâmbetul, dar ca orice zâmbet prea grăbit, a întrecut măsura şi s'a arătat peste măsură

de nefiresc. Fetele au înghețat, au înghițit în sec, neștiind ce să facă. Apoi una a spus repede cu șoaptă fricoasă:

— „Să știi că-i nebun... hai repede...” După aceea, numaidecât au pornit-o cu pas mărunțel, dar frate bun cu goana, de duduia sub piciorușele lor grase trotuarul de lângă Nationalmuseum.

În întâiul moment pe Vlaicu l-a trecut un fior. Dar apoi l-a podidit un răs cu adevărat nebunesc. Nu s'a mai putut stăpâni și a lăsat hohotele să i-se rostogolească în voe. Decât răsul acela a schimbat răsul celor două codane în groază, și mersul repede în goană săltată de suspinele spaimei. Lumea a prins atunci să se miște și să se adune, făgăduind incurcături pe care Vlaicu nu le dorise și nu le înțelegea. A înțeles doar că trebuie să iasă din văz și a cotit repede pe cea din-tâi stradă care dădea spre stânga.

După câțiva pași a potolit și el mersul, iar după ce și-a șters sudoarea depe mușamaua pălăriei depe frunte, a început să-și numere de la capăt banii în buzunar.

Socoteala aceasta l-a amărât însă, mai mult decât întâmplarea de adineauri. Vedea bine că-l așteaptă zile proaste, până ce o izbuti bietul tată-său să-i mai încropească și să-i mai trimită bani. Din pricina aceea s'a hotărât să renunțe la masă.

Iar în clipa aceea, de-odată brusc, a căzut în sufletul lui ceva greu, înăbușitor și rece. Era ca o durere surdă care-i topea toată vlașa, toată încrederea, toată viața.

S'a simțit singur, neînsemnat și obosit, iată tot. Obosit de moarte la cei douăzeci și trei de ani ai lui și cu o lehamite nesfârșită de viața care-i fremăta în jur, veselă, fără griji, cu zburdă în gura și ochii fetelor, cu râsete în gura bărbaților grași, lipiți de massurile uriașe de prin berării. . .

— „Dară ce drac, caută aici un fecior de mocan ca mine?” s'a întrebat nelămurit și torturat. „Nimeni nu mi-a da o mână de ajutor, nimeni nu mă crede... Curat nerozie să pornesc eu la bătae cu toată lumea...” Apoi a încheiat cu tristețe fără seamăn:

— „Apăi, pare-mi-se mie că avea dreptate bietul tata, că nu mi-s bun de nici o treabă, fără numa să stau, să mă joc cu măestrii de ale mele și să conzum ce adună el...”

Pe străzi dosnice, s'a dus spre casă. A deschis poarta încet, să nu audă bătrâna și s'a culcat în patul rece, desbrăcându-se pe întuneric. . .

De ce pe întuneric? N'ar fi știut singur să spună, poate că nici n'a văzut. Sau poate că-i era rușine și de el însuși. . .

† GIB. I. MIHĂESCU

S'a stins în toamna aceasta vrăjită, în vârstă de 41 de ani, tânăr încă, lăsând în urma lui câteva cărți care, ca niște trepte tăiate în piatră, urcă, una după alta, cu atâta putere și siguranță, încât, gândindu-ne la proiectele pe care moartea i le-a zădărnicit, suflatele noastre se umple de tristețea pierderilor ireparabile. Proza românească contemporană va fi lipsită de acum de unul din cele mai autentice talente, de o bogăție de sevă creatoare și de exemplul unei conștiințe artistice de o atât de rară probitate în epoca aceasta, în care un public zăpăcit și o critică absentă promovează la rang de literatură valorile de maculatură ce se revarsă pe piață an de an, sub pretext de roman.

Gib. I. Mihăescu a fost un *ales*. Și avea conștiința acestui fapt — nu știu dacă lîmpede articulată, sau numai confuz simțită — în orice caz însă puternic afirmată în întreaga lui operă. Căci Gib. I. Mihăescu n'a creat o literatură de „divertisment”, de concesiuni pe măsura cetitorului iubitor de confort și de istorioare agreabile rotunjite, cu emoții dozate convenabil și administrate cu abilitate, ci s'a îndreptat, dela început, spre un drum aspru, cu zări de plumb deasupra, cu neliniști și spaima care nu oferă altă compensație decât aceea — dar aceasta atât de rară! — de a smulge o taină mai mult adâncurilor sufletului omenesc. Cei care au cunoscut de aproape pe omul cu ochii albaștri și buni, cu vorba potolită și rară, cu întreagă acea înfățișare de nobilă modestie pe care Gib. I. Mihăescu o purta prin lume, se vor fi întrebat de sigur de atâtea ori din ce izvoare țâșnesc revelatoarele puteri ale artei lui. Cine știe ce lege a compensațiilor, ce tainică și îndelungă economie de forțe stau la temelie scrisului acestuia, apărut deodată atât de matur și complex — și adâncit mereu, cu fiecare carte nouă.

Ceeace izbește într'adevăr, dela început, în literatura lui Gib. I. Mihăescu este aerul tare, plenitudinea uimitoare de viață. Nu îngrijite „verificări” de legi psihologice, nu construcții simetrice, cu situații neted delimitate, aranjate în joc de contrapuncte, nu așadar, acele virtuozități ale meseriei care fac deliciul comun al artei epice, ci densa atmosferă care țâșnește de pretutindeni, vine din nemărginitul rezervoriu al existenței de dincolo de oameni, năvălește în suflatele lor umplându-le viața cu stranii înțelesuri și care te urmărește multă vreme, ca murmurul profund al unei căderi de ape.

Mă gândesc la „Grandiflora“, la „Frigul“, la „Urâtul“, la „Troia“, la „Vedenia“ din cele două volume de nuvele. Un nou capitol de literatură românească începe prin ele și ceea ce s'a codificat până la ivirea lor cu privire la nuvela românească, va trebui modificat radical.

Dacă prin poezie înțelegem arta de a surprinde viața în cele mai intime tresăriri ale ei, în punctul în care hotarele experienței se ating cu necunoscutul nemărginit, cu miracolul insondabil, atunci Gib. I. Mihăescu este un mare poet, înainte de a fi un iscusit organizator epic. Gândiți-vă la acea concretizare a frigului și a nebuniei din „Troia“, la acea materializare stranie, grotescă și fioroasă totodată, la Urâtului din nuvela cu același titlu și veți avea o dovadă despre complexiunea artei — mai mult decât epice a lui Gib. I. Mihăescu.

Nu este, fără îndoială, lipsită de semnificație pasiunea scriitorului pentru astronomie. Fiorul dimensiunilor apocaliptice străbate întreaga lui operă. E ceva enorm și diform, ceva ce copleșește măsura obișnuită, o tendință de evadare din limitele convenționalului în aproape toate scrierile lui. Pasiunea analizei purtată atât de des până în regiunile cețoase ale halucinației sau nebuniei, preferința pentru studiul obsesiei, cu infinită migală făcut, țin de această dispoziție fundamentală a lui Gib. I. Mihăescu.

Aceste mari calități fac și tăria romanelor lui despre care am mai vorbit în paginile acestei reviste. Malul Nistrului cu viața lui de taine, cu fiorul imensei împărății de peste fruntarii din care se înfiripă svelta făptură ca de fum a Rusoaicei, cu haina și haiduceasca viață de contrabandiști, n'a avut un poet de seama lui Gib. I. Mihăescu. Și nimeni ca el n'a știut să evoce tragicul unei rase domnești care se stinge („Donna Alba“).

E de rigoare să se citeze, în legătură cu Gib. I. Mihăescu numele lui Dostoievski și Proust. Inutil. Ceea ce-l deosebește pe scriitorul român și-i asigură complecta originalitate — deși cărțile lui mărturisesc o serioasă învățătură — este accentul lui profund românesc. Gib. I. Mihăescu și-a plămădit eroii din huma patriei, și a suflat în ei duh din duhul țării acesteia, duh sănătos și robust de oltean.

Și acesta nu este ultimul din omagiile pe care le îndreptăm spre mormântul din Drăgășanii natali ai scriitorului care a poposit câțiva vreme printre noi, aici, pe malul Someșului.

ION CHINEZU

EUGEN POHONȚU, ALEXANDRU A. MACEDONSKI*)

Studiul d-lui Eugen Pohonțu despre poetul Macedonski este un act de curaj. Rareori un om de litere a provocat cu atâta violență și cu atâta îndărătnicie sensibilitatea contimporanilor săi, ca Macedonski, deși este în firea lucrurilor ca existența poetilor să se pe-

*) București, 1935. „Bucovina“.

treacă într'o atmosferă încărcată de sentimente acute, fie de simpatie, fie de reprobare. Pe lângă firea sa impulsivă, un element ce trebuie acceptat cu caracterul său imuabil, a mai contribuit la valul de resentimente stârnit în jurul său și idealul de artă cultivat, care, cu toate variațiile evidente ce se pot constata în cursul unei cariere literare destul de îndelungate, era menit, totuși, să determine o schimbare și, cum s'a crezut de cele mai multe ori, o schimbare radicală în evoluția literaturii noastre. Iar judecățile nedrepte, produse de adversități de ordin ideologic, dar și de ura personală pe care Macedonski a știut-o provoca cât timp a fost în viață, au găsit adepți și după moartea lui. Dar, dacă potrivnicii au fost atât de înverșunați, n'au lipsit nici admiratorii fervenți, mai cu seamă printre tinerii ucenici ai artei literare, cari s'au grupat în jurul combativului „maestru”, idolatrizându-l adeseori. Nu-i mai puțin adevărat că s'au rostit între timp asupra lui Macedonski și judecăți drepte și pătrunzătoare, dând un înțeles real și pozitiv epitetului de „precursor al modernismului” pe care acest poet îl poartă de mult. E destul să amintim în acest sens pe d. Ibrăileanu.

A te adânci într'o problemă cu aspecte atât de contradictorii, cu gândul de a găsi firul adevărului și de a-l pune apoi în lumină dându-i temeiul solid de fapte reale, este, fără îndoială, un act de curaj. Se pare însă că d. Pohonțu a simțit mai mult nevoia de a-l apăra pe Macedonski de „detractorii” săi. Așa ne explicăm tonul de pleoară ce-l ia uneori expunerea sa. Oricum, lucrarea se întemeiază pe o îndelungă pregătire și merită să fie cercetată serios spre a desprinde din cuprinsul ei importanta contribuție ce o aduce istoriei noastre literare.

D. Pohonțu stăruie mai întâi asupra structurii psihologice a poetului, așa cum ne apare din datele biografice. Mărturiile contemporane ni-l arată de copil cu o fire bolnăvicioasă și sensibilă. Acțiunile și reacțiunile lui violente tradează un tip pasional — excesiv de pasional, după cum precizează d. Pohonțu. „Toate afectele le trăește exuberant de intens, polarizate la extremitățile: mânie-iubire... Aproape că nu cunoaște situațiuni intermediare: molcome și fade” (p. 14).

Cu asemenea psihologie e firesc să-l surprindem în atitudini schimbăcioase, totdeauna însă extremist. A trecut dela un partid politic la altul; a fost antidinastic înfocat, convertindu-se într'un timp la dinasticism, pentru a se întoarce apoi din nou la întâia atitudine, căreia, totuși, nu i-a rămas credincios toată viața. Multă vreme a militat pentru socialism, atașându-se spre a-și expune ideile la ziare existente, iar alteori înființând el însuși cotidiene politice.

Asupra operei literare a avut efect mai ales ideea ce o avea despre valoarea lui proprie. „S'a supravvalorificat singur” (p. 17). Tot firea lui impulsivă explică atitudinile cunoscute luate împotriva unor personalități literare de talia lui Alecsandri și Eminescu, dintre care una cel puțin, aceea față de Eminescu, nu-i poate fi iertată.

Concepțiile despre artă i-au fost determinate de curente literare franceze. Era un admirator al literaturii franceze, al calităților ei de limpezime latină și de energie. A trăit mult în atmosfera acestei

literaturi, de care a fost atât de mult pătruns încât versurile scrise în limba franceză contează printre cele mai bune din întreagă opera sa.

Și în această privință a fost însă de o excesivă mobilitate. Volumul „Prima-Verba” poartă urmele influenței lui Musset și este surprinzător să aflăm că un poet cu tendințe inovatoare, cum a fost Macedonski, a plecat dela o influență a romantismului. De altfel poetul „Noptilor” n'a fost singurul din seria marilor romantici francezi care l-a influențat. În poezia cu tendințe sociale, pe care a cultivat-o cu predilecție, se văd urmele lui Victor Hugo, dacă nu din versurile poetului francez, unde ideile sociale apar mai puțin, din romane și în special din „Mizerabilii”. Cum poetul Macedonski își însoțește neîncetat opera literară de scrieri cu caracter ideologic, din această fază trebuie să reținem și manifestația teoretică ce poate fi socotită ca „precursoarea tezismului în artă” (p. 41) la noi. Urmează influența lui Zola, ce poate fi surprinsă nu numai în tema unor nuvele, ci și în felul de a compune și chiar în obiceiul de a studia cu metodă pozitivistă mediul înfățișat în operă, după procedeul bine cunoscut al marelui romancier naturalist.

Înainte de a ancora în apele poeziei parnasiene, unde se va statornici pe mai mult timp, trebuie să reținem, ca o perioadă de tranziție, influența lui Baudelaire, exercitată direct sau prin intermediul unui adept, Maurice Rollinat, cu atât mai mult că această oprire a lăsat în opera lui Macedonski urme ce se vor resimți multă vreme, determinând unele dintre câștigurile cele mai caracteristice ce ne-a lăsat el.

„Influențele de până aici sunt cași trecătoare, spune d. Pohonțu. Influența parnasiană însă a lăsat urme adânci în sufletul lui Macedonski, deoarece acest soi de artă corespundea structurii sale psihofizice” (p. 53). Cu bogate referințe ca, de altfel, în întreg capitolul acesta despre influențe și concepții asupra artei, d. Pohonțu precizează apropierea ce se pot face succesiv între poezii parnasiene franceze și opera lui Macedonski (Théophile Gautier, Théodor de Banville, Leconte de Lisle, Heredia și chiar neoclasicul Anatole France).

Din cauza acestei diversități de tendințe, care evoluiază între limite extreme, poezia lui Macedonski cu greu poate fi categorisită. Așa numitul simbolism al poeziei sale poate fi susținut cu temei numai în unele cazuri. Alteori a avut el însuși grija să ne ajute să-l combatem, scriind cuvinte aspre împotriva poeziei simboliste chiar. Trecând peste mania noutății ce l-a stăpânit până la sfârșit, se poate totuși reține ca un adevăr esențial că în poezia parnasiană, cu gustul ei pentru perfecțiunea formei și cu „disprețul pentru incoherența ideii” (p. 54), Macedonski se afla în elementul său, căci între această atitudine și înclinația spre limpezime și armonie manifestată la începutul carierei literare, este o perfectă continuitate.

Urmează un lung capitol despre „valoarea și modernismul operei” lui Macedonski, cu ample desvoltări, uneori prea didactice, cu analize estetice sistematice, cari înfățișează toate elementele poeziei: ritm, metrică, muzicalitate, fonetism verbal, motive poetice, figuri poetice, etc.

Poetul Macedonski a avut mari defecte, cum este prea marea lui mobilitate ideologică sau de concepție artistică, precum și tendința

subiectivă prea pronunțată. Partea neviabilă a operei sale poetice se datorește acestor defecte, care-l făceau să fie uneori pripit, iar alteori lipsit de criteriu artistic. A avut însă și mari calități, cea mai mare dintre toate fiind, de sigur, năzuința lui statornică spre cucerirea valorii artistice, și, în general, pasiunea neînvingătoare pentru preocupări de ordin spiritual, care răscumpără ura revărsată pe plan social.

Să reținem, după d. Pohonțu, „contribuțiile lui Macedonski la fundamentarea poeziei contemporane” (p. 113 și urm.). A lărgit câmpul de inspirație, introducând în literatura noastră motive poetice nouă, ca de pildă sexualismul, sentimentul urii, macabrul etc. În același timp a adoptat și procedee formale nouă, elemente de stil inedite, cum sunt anumite cuvinte neuzitate în poezie înainte de el, imperecheri de cuvinte originale, anumite violențe stilistice și mai cu seamă expresia lapidară, care rămâne un aport personal de mare valoare. Se întâlnesc la Macedonski și unele procedee tehnice ce s'au bucurat de oarecare prestigiu numai în epoca de după războiu, cum este versul aritmic, și chiar originalitatea de ordin grafic a evitării majusculilor la începutul versurilor.

Să semnalăm și mărturia foarte prețioasă și mișcătoare a poetului Bacovia, în favorul lui Macedonski, pe care o reproduce d. Pohonțu în ultimul capitol al lucrării sale.

OLIMPIU BOITOȘ

CRONICA DEMOGRAFICĂ

PROBLEMA DEPOPULĂRII BANATULUI

În Nrele 7—9, 1935 din *Buletinul Eugenic și Biopolitic* de sub conducerea dlui prof. *Iuliu Moldovan* a apărut o lucrare demografică de mare interes, intitulată „Studiu asupra depopulării Banatului. Cauzele depopulării. Rezultatele anchetei demografice din comuna Vărădia, județul Caraș”.

Autorul acestui studiu este cunoscut de mulți ani ca un muncitor stăruitor în domeniul demografiei, serologiei și al statisticii: e dl. *P. Râmneanțu*, asistent la Institutul de Igienă și Igienă Socială din Cluj. D-sa a făcut acest studiu cu sacrificii materiale în mare parte personale, îndemnat de dl. prof. *I. Moldovan*, președintele „Astrei”.

Comunele alese în vederea cercetării sunt Vărădia (Caraș), Banloc (Timiș-Torontal) și Jablonița (Severin). Obiectul articolului dlui Râmneanțu — extins pe 77 de pagini — îl formează demografia com. Vărădia. D-sa face istoricul acestei comune, se ocupă de situația geografică și economică a satului scoțând în evidență destoinicia locuitorilor din Vărădia. Populația acestui sat este în continuă descreștere. În trecut, populația a sporit până în anul 1869, dată dela care începe scăderea. În 1786 populația numără 2.934 suflete. Cea mai mare cifră o atinge în 1869 cu 3.511 suflete, iar în următorii 64 de ani, până în 1933, cifra populației scade continuu până la 2.126 suflete. Deci o

pierdere de 1.385 suflete sau 39% din totalul populației. Depopularea satului se face pe calea deficitului natural: natalitate redusă și mortalitate mare. Un alt fenomen caracteristic oricărui grup etnic în dispartiție, este cifra scăzută a tineretului. În 1930 tineretul sub 19 ani reprezenta doar 24.3% din populație pe când tineretul din mediul rural transilvănean reprezintă 44% din populația totală. Știutorii de carte au fost în continuă creștere: în 1880 cu 18%; în 1900 cu 38.1%; în 1910 cu 44.7%; în 1930 cu 63.7%. Cum e și firesc, proporția analfabeților e mai mare printre bătrâni. Printre femei neștiința de carte e mult mai frecventă ca la bărbați. Cultura femeii din Vărădia este la fel cu aceea din restul Banatului, deși starea ei economică este superioară.

Natalitatea între anii 1871—1933 a fost în Vărădia de 19‰ deci cu cca. 13‰ mai mică față de natalitatea Transilvaniei, care a fost în medie 32‰ în anii 1901—1933. Mortalitatea în proporție de 26‰ a fost dimpotrivă superioară cu 3‰ mortalității medii din Transilvania, care a fost de 23‰ pentru anii pomeniți. Căsătoriile au scăzut dela 11.1‰ în 1871—80 la 5.9‰ în 1933. În schimb divorțurile erau de 18 dintr'o 100 de căsătorii. Autorul a stabilit și pentru Vărădia fenomenul cunoscut: familiile mai înstărite, la un nivel cultural și social superior au o natalitate ceva mai redusă — cu un Nr. mediu de 2.2 copii — decât familiile sărace, cu 2.5 copii. Fiecărei femei între 15—42 de ani îi revin în medie 2.3 copii, deși Nr. mediu al sarcinilor pentru o femeie din această categorie este de 7.1. Diferența enormă își are cauza în mortalitatea ridicată și în avort. *Din totalul sarcinilor, 67% sunt întrerupte:* aceasta e realitatea grozavă. Tocmai proporția mare de 31.6% a fetelor, cari își încep viața conjugală la etatea de 12—15 ani explică dezagregarea familiei. O revelație dureroasă este capitolul în care autorul studiului ne vorbește de *cauzele reducerii voite a fertilității:* vanitatea femeii, luxul, egoismul și materialismul ambilor soți, infidelitatea conjugală, lipsa chiverniselii și nepriceperea de a folosi banul câștigat, alcoolismul bărbaților, lipsa de educație, inexistența simțului de familie și solidarității între părinți și copii și mai ales concubinajul sub pretextul „căsătoriei de probă”. Între cauzele unei ridicate mortalități generale autorul înșiră îmbătrânirea populației, lipsa de educație a mamelor, proporția mare a copiilor nelegitimi, starea igienică inferioară a populației, care între altele se desvâluie și prin frecvența tuberculozei, cu mult mai mare ca în restul țării.

E firesc ca în asemenea condiții copiii de școală să fie în proporție de 44.1% subnutriți. Subalimentația e mai accentuată la fete. Un alt fenomen specific Vărădiei este stingerea familiilor: în ultimii 20 de ani s'au stins 51 de familii prin lipsă de urmași direcți. Alte 65 familii urmează să se stingă cu decedarea membrilor actuali, din aceeași cauză. Un rol mai puțin însemnat în stingerea familiilor îl au emigrările.

DI. Râmneanțu dă cifra medie a nașterilor, care pentru femeile între 15—42 de ani este de 2.3 copii. Nu-i de prisos poate să adăugăm, că cifra medie de copii pro familie, pentru ca populația să rămână constantă, este de 3.4 copii. Populația crește când cifra medie e superioară sau scade când e inferioară, cum e cazul cu Vărădia.

În străduința de a lămuri cauzele acestor stări de lucruri triste din Vărădia, dl. Râmneanțu face responsabilă în cea mai mare măsură lipsa de pregătire și instrucție și, înainte de toate, lipsa de educație a populației de ambe sexe și cu deosebire a femeilor. Ca urmare, cere intensificarea activității în această direcție. Nimeni nu va putea tăgădui vreodată nevoia de a se cheltui osteneală și a se face jertfe bănești pentru ridicarea nivelului cultural al satelor noastre. Când însă e vorba de diagnoza unui rău, trebuie să desprindem cauza reală a lui pentru a-l lecuși fără pierdere zadarnică de energie. Lipsei de educație s'ar datora: neînțelegerile dintre părinți și copii, cu urmarea: despărțirea tinerilor căsătoriți de familia părinților, divorțurile frecvente, conduita tinerelor fete înainte și după căsătorie. Cităm: „educația și școlaritatea inferioară intervin mai frecvent decât concepția materialistă în voința de a reduce fertilitatea”. Noi credem că simțul slab de solidaritate familială ca și toate celelalte tendințe și sentimente sociale, vanitatea, gustul pentru lux, egoismul, infidelitatea conjugală, slăbirea simțului moral, nepăsarea față de anumite reguli, care dau căsătoriei atâta solemnitate și demnitate în populația noastră rurală, nestatornicia legăturilor dintre soți, lipsa solidarității conjugale, cum și simptomul negativ cel mai plin de urmări, atrofierea instinctului de a se perpetua în urmași, sunt dispoziții sufletești adânci, a căror ființă, pregnanță sau neființă nu-și găsesc o explicație suficientă în cei câțiva ani de școlaritate, oricât de îngrijită ar fi aceasta. Aceste dispoziții sufletești, cu rostul de îndreptare al conduitei, trebuiesc căutate mai degrabă în substratul psihofizic propriu unui anumit grup etnic. Dl. Râmneanțu însuși pare a reveni asupra unor idei din text, când ne spune în concluzia generală, că „natalitatea redusă a avut loc îndeosebi în clasa populației cu nivel economic bun și în cea cu nivel cultural și social superior”. D-sa însuși subliniază în text, că „cultura femeii din Vărădia este la fel cu aceea din restul Banatului”, fără ca în restul provinciei să găsim aceeași mentalitate ca în Vărădia. Regula generală este, că reducerea căsătoriilor și a natalității sunt paralele cu creșterea divorțurilor, iar aceste 3 fenomene sunt cu atât mai accentuate, cu cât starea economică și culturală a populației este la un nivel mai ridicat. Această regulă e întărită chiar de studiul d-lui Râmneanțu. Populația din Vărădia este din p. d. v. economic, cultural, și suntem îndreptățiți să conchidem și intelectual, deasupra multor sate inferioare din aceste puncte de vedere, dar fără simptomele negative ale populației din Vărădia și, ceace ne interesează mai ales, cu natalitatea foarte urcată.

Dacă școlaritatea sau gradul de cultură ar fi responsabile de asemenea obiceiuri, ar trebui să le întâlnim și aiurea: la aceeași cultură, aceeași mentalitate. Aceleași cauze, aceleași efecte. Faptul că realitatea demografică, mentalitatea și moralitatea socială sunt cu totul diferite în restul provinciei sau al țării, ne face a crede, că aceste stări de lucruri își datorează ființa unui complex de factori în afara școlarității, independenți de cultură. Ca specialist în ale demografiei, d-lui Râmneanțu îi este pe deplin cunoscut paralelismul desăvârșit între cultură și denatalitate, fie că e vorba de țări, provincii, județe sau straturi sociale. Totuși regula: cultură — denatalitate își are și

ea excepțiile ei. În Germania, cu toată natalitatea ei coborită (acum 2 ani cifra nașterilor era de 17‰), sunt localități lipsite de analfabeți, cu natalitatea de 44‰. Dispoziția psihică a populației dintr'un asemenea sat se întâlnește cu instinctul sănătos al multora din satele noastre.

Cultura nici nu înlătură denatalitatea, nici n'o produce, ea singură. Dar cultura își arată indirect înrăurirea binefăcătoare asupra creșterii populației prin micșorarea mortalității infantile. O discuție mai întinsă despre mijloacele potrivite pentru a se înrăuri prielnic cifra nașterilor nu-și are locul aici.

Studiul demografic al d-lui Râmneanțu e de o mare însemnătate, nu numai științifică dar și politică și-l recomandăm în primul rând oamenilor cu un rost de conducere în stat. Așteptăm ca la sfârșitul studiului celor 3 sate din Banat, d-sa să elaboreze și un plan de lucru, fie în cadrele și cu mijloacele „Astrei”, fie cu alte mijloace, sau cu puteri unite pentru a se îndrepta o stare de lucruri așa de păgubitoare neamului.

I FĂCĂOARU

MIȘCAREA CULTURALĂ

Cărți și Reviste

TAUSSIG, F. W. and C. S. JOSLYN: *American Business Leaders*. The Macmillan Company, New-York, 1932.

Autorii: unul economist, celălalt sociolog. Cartea e un studiu statistic bazat pe metoda anchetei.

I chestiune urmărită: din ce clase sociale sunt proveniți oamenii de afaceri americani? Impotriva așteptărilor, numai 12% din totalul oamenilor cari au răspuns sunt fii de fermieri și numai 10% provin din părinți lucrători manuali. Marea majoritate, cam 56.7% provin din oameni de afaceri, proprietari sau conducători.

II. Dacă fiecare clasă socială contribuie în proporție egală, superioară sau inferioară proporției ei în populația generală? Clasele muncitoare sunt în inferioritate, fiind reprezentate cu abia 10% în totalul oamenilor de afaceri, pe când proporția acestora în populația generală este de 45% — vorbind numai de populația cu o existență deplin asigurată. Clasele comerciale și profesionale au superioritatea, pentrucă, în timp ce proporția lor în populația generală este de numai 10%, ele contribuie la totalul oamenilor de afaceri cu 70%. Rezultatele tuturor studiilor întreprinse, fie în Europa, fie în America concordă în concluzia: *clasa mijlocie și clasa de sus contribuie în cea mai mare proporție în a da pe oamenii distinși în artă și știință, în literatură, în profesiunile libere și în alte vocațiuni*. Clasele sociale de jos, lucrătorii manuali, fie în agricultură, fie în industrie contri-

bue cu un număr de oameni distinși ce rareori trece de 10%, deși aceste clase sunt cu mult mai numeroase.

III. Dacă *ereditatea*, adică superioritatea înăscută sau dacă *mediul*, adică privilegiile materiale moștenite constituie factorul responsabil de succesul reputat în carieră? Din studiu reiese, că hotărâtor pentru succesul reputat n'au fost nici studiile liceale sau academice, nici „practica” (training) în domeniul comercial de care fiii lucrătorilor manuali ar fi fost lipsiți. Nici printre conducătorii liberelor profesiuni sau ai literaturii trecuți în *Who's Who* clasele de jos nu sunt mai bine reprezentate decât cu 6.7%. E drept că unii dintre oamenii de afaceri au primit ajutor financiar dela rude, dar numărul acestora e prea mic, pentru a face caracteristica grupului. În schimb 40% dintre ei n'au primit niciun fel de ajutor, nici n'au suferit influența celor din jur.

În sfârșit, *cultura oamenilor de afaceri:* 25% au numai școala primară, 28% au studii secundare, 13% au studii de colegiu neterminate și 32% au studii de colegiu terminate. Numerile acestea nu dau caracteristica nici unui grup.

Concluzia la care autorii se opresc e, că talentul înăscut sau dobândit a determinat succesul marilor oameni de afaceri într'o proporție cu mult mai mare ca factorii exteriori, independenți de talent.

Cu privire la relativa influență a eredității față de mediu, autorii se feresc a trage o concluzie definitivă, fiind necesare în acest scop contribuții de natură și isvoare diferite.

1. Făcătoaru

Insemnări

DESPRINDEM din nrul ultim al „Gândirii“ nuvela de vaste proporții a d-lui *Pavel Dan*, „*Priveghiul*“. În publicațiile ardeleni numele tânărului prozator are de mult accentul de mare preț al unei personalități puternice; debutul lui în excelenta revistă bucureșteană e o minunată confirmare a credinței pe care după întâiele semne am pus-o în posibilitățile nuvelistului ardelean.

D. Dan ne prezintă în nuvela sa sufletul unei regiuni românești care nu și-a găsit până azi talmăcitorul: Câmpia Ardealului. E o țară cu o configurație de dezolantă monotonie, cu oameni înceți la vorbă și la fapte dar care ascund, sub aspectul lor opac și elementar, o imensă capacitate de răbdare, de suferință mută, ce nu-s lipsite însă de o stranie subtilitate de gând și îngăduie, uneori, fosforescente făsniri de ironie. Nu e ușor să străpungi crusta ce acoperă sufletul acesta atât de original și profund. D. Dan și-a făcut o pasiune din a-i cerceta tainețele cu ascuțit spirit de observație, cu știința intimă omului din partea locului. Credem că d. Dan va încheia în curând o carte de desăvârșită noutate nu numai ca tematică ci și ca stil (deși în întrebuintărea provincialismelor, uneori de mare putere de caracterizare, ar fi nevoie de o mai severă selecțiune). Și fiindcă o apropiere comodă se oferă ușor ori de câte ori e vorbă de literatură cu substrat de viață țărănească, e bine să se știe de pe acum că d. Dan nu e sămănătorist. Tensiunea tragică, neconținută oscilare între real și fantastic, fluturarea aripei destinului peste întreg acel larg freamăt de viață ce se sbate în *Priveghiul* publicat în „Gândirea“ indică alte orientări decât acelea știute din estetica sămănătoristă.

I. Chineză

SCENA ROMÂNEASCĂ a suferit în toamna aceasta două pierderi grele.

Întăia este *Const. Nottara*. Cine nu i-a auzit de faimă? Pe cine n'a cutremurat jocul lui? Prin marile lui însușiri și prin

devotamentul sacru cu care a servit scena, Nottara a fost spiritul protector al teatrului românesc din ultimele patru decenii, simbolul și mândria lui. Rolul său a fost pus în dreaptă lumină cu prilejul trecerii lui din viață, în fața căreia s'au închinat toate steagurile. Istoricul de mâine al teatrului românesc contemporan nu va trebui să uite însă adâncă înfiorare pe care marile artist a trezit-o în Ardeal, în întâiul an după unire. Subt conducerea lui s'a făcut atunci primul turneu al Teatrului Național din București cu *Apus de soare* de Delavrancea. A fost un drum de triumf, cu care nu se poate compara decât drumul, din același an, al Regelui Ferdinand. În acesta din urmă Ardealul slăvia pe „*Împăratul*“, care prin înțelepciunea lui a săvârșit unirea; în jocul celui dintâi vedea a avea pe voevodul-erou, care a plămădit gloria străbună. Ori de câte ori l-am mai fi văzut de atunci pe Nottara jucând, în amintirea noastră stăruia acest Ștefan, creat de el.

Dacă Const. Nottara a fost al întregului teatru, amintirea *Olimpiei Bârsan* este legată mai ales de scena ardeleană. Ardealul i-a cunoscut, încă înainte de războiu, la el acasă, răsfățatele ei începuturi, de care a legat atâtea nădejdi. Când a venit, în 1919, alături de soțul ei, să pună temelie întâiului teatru românesc în Ardeal, Olimpia Bârsan era o artistă încărcată de glorie, spre care priveam acum mândri. La Cluj ea nu s'a culcat însă pe lauri, ci și-a continuat jocul cu o răvnă și un entuziasm neegalat. Am avut uneori rezerve față de interpretările unor roluri care nu i se potriveau; ne-a dat însă și destule momente de adevărată înfiorare artistică. Olimpia Bârsan avea de unde să le dea. Ea era o artistă de înaltă rasă. Rolurile ei din *Medeea*, *Machbeth*, *Hangița* și *Cercul* (de S. Maugham), vor stăruia, puncte luminoase, în începutul plin de dibueli al Teatrului clujan.

I. B.

COMENTÂND cuvintele rostite de regimentul Horthy la serbările comemorative

dela Mohaci, cu privire la denatalitatea rasei maghiare, un cunoscut specialist *Raoul Chélard* analizează în unul din ultimele numere ale revistei „L'Europe Centrale” cauzele acestui fenomen demografic, care neliniștește pe vecinii noștri.

E greșit a atribui scăderea natalității maghiare stării economice puțin satisfăcătoare pe care o are astăzi Ungaria, remarcă autorul articolului.

Răul are rădăcini mult mai adânci, cum îl dovedește și campania presei maghiare care se reînnoiește cu fiecare recensământ decenal.

Astfel deși ultimul recensământ (1930) arată la o populație de 8.683.740 suflete o creștere de 8.7% față de recensământul din 1920, această creștere nu e datorită, cum s'ar putea crede, măririi numărului celor născuți și prelungirii vârstei locuitorilor. Statistica arată că în timp ce numărul bătrânilor care trec de 70 de ani a depășit cu 34% pe acel al bătrânilor de aceeași vârstă din deceniul precedent, *acel al tineritor sub 20 de ani s'a micșorat cu 65.000, adică el a scăzut cu 2%.*

Regiunea cu o mai accentuată denatalitate e tocmai cea mai bogată (comitatele: Somogy, Baranya și Tolna), unde Ungurii cedează teren, în fiecare generație, raselor alogene.

Analiza numărului nașterilor din 3 sate ale comitatului Baranya arată că în 70 de ani acest număr a scăzut de la 38 în 1873 la 17 în 1913 și la 2 în 1932.

Continuitatea fenomenului se observă și în Transilvania unde încă din 1902 „Magyar Hirlap” constată că: „menține-

rea și consolidarea hegemoniei maghiare asupra celorlalte națiuni este amenințată cu toate sforțările făcute zece veacuri de-a rândul”.

Așa de pildă, constată numitul ziar, numărul Ungurilor scăzuse chiar în județele săcuesești: (Ciuc de la 85.6% la 86.5%, Trei-Scaune de la 85.2% la 85%), în timp ce elementul românesc crescuse în județele: Bistrița-Năsăud de la 67.3% la 69.2%, în Făgăraș de la 89.3% la 92%, în Târnava-Mică de la 49.1% la 58%, în Turda-Arieș de la 71.4% la 72.9%.

Recensământul din 1930 — adăogăm noi — arată că proporția Ungurilor în întreaga Transilvania reprezintă 24.4% din populație, în timp ce în 1910 această proporție era de 31.7%.

Cu toate înlesnirile și încurajările acordate de Stat (scutire de impozite, reforma agrară, electorală), țăranul maghiar indiferent de situația lui politică sau economică a rămas credincios sistemului unui singur copil. Buna lui stare în satele cele mai fruntașe arată cu prisosință că responsabilitatea acestui fenomen demografic este departe de a fi consecința depresiunii economice din Ungaria, ci e un fenomen mult mai general care se observă pretutindeni și mai ales acolo unde bunul trai a adus cu el și influența modernizantă a orașului. O situație analoagă avem la noi în Banat, unde indicele vital al populației este consecvent negativ, cum au arătat cercetările d-lui Sabin Manuilă și cele mai recente ale d-lui P. Râmneanțu.

V. P.

AM PRIMIT LA REDACȚIE :

T. Bușniță, Cartea crescătorului de pești. (Cartea satului, No. 9).

Apostol D. Culea, Șezători de seară. (Cartea satului, No. 12).

Haralambie Th. Țugui, Liane crude. Poe-me. Dorohoi, 1935, Edit. revistei „Insemnări”.

Constantin Georgiade, Maglavitul în lumina psihologiei științifice. București, 1935, Tip. Bucovina.

Damian Stănoiu, Pensionarii. București. Edit. „Naționala-Ciornei”.

Jacob Wassermann, A treia existență a lui Joseph Kerkhoven. Roman. Trad. de *Eugen Relgis*. București, Edit. „Naționala-Ciornei”.

George Moroșanu, Întoarceri în biografia mea. Iași, 1935. Ed. „Manifest”.

V. Nistor, Les cultes minoritaires et l'église orthodoxe roumaine dans le nouveau budget de la Roumanie. București, 1935, Extr. dela „Revue de Transilvanie”. Tome II, No. 1.

René Descartes, Regulae ad directionem ingenii. În românește de *Constantin Noica*. Brașov, 1935. Tip. I. Gött Fiul.

Nulitatea concordatului dintre România și Sf. Scaun. Expuneri și încheieri precedate de o scurtă privire asupra istoriei concordatului românesc de *Onisifor Ghi-bu*. Cluj, 1935, Tip. „Ardealul”.

REVISTE ȘI ZIARE

Grai Moldovenesc (Iași), Septembrie-Octombrie. — *Libertatea* (București). — *Gândirea* (București), Octombrie. — *Adevărul Literar și Artistic* (Buc.) — *Solia* (Orăștie). — *Fruncea* (Timișoara). — *Înainte* (Deva). — *Scânteia* (Gherla), Octombrie-Noembrie. — *Steaua Transilvaniei* (Buc.). — *Unirea Poporului* (Blaj). — *Știință și Progres* (Tg.-Mureș), 1 Octombrie. — *Gazeta Ilustrată* (Cluj), Septembrie-Octombrie. — *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* (Sibiu), Iulie-Septembrie. — *L'Europe Centrale* (Prahă). — *Erdélyi Múzeum* (Cluj) 1935, nr. 7—9. — *Glas Românesc* (Odorhei). — *Făt Frumos* (Cernăuți), Iulie-August. — *Cruciada Românismului* (Buc.). — *Rânduri* (Fănață-Bihor), Septembrie. — *Solia Dreptății* (Orăștie). — *Ideii Incrucșate* (Siliștea), Septembrie-Octombrie. — *Scânteia* (Turnu-Măgurele). — *Avântul* (Petroșani). — *Jurnalul Literar* (Cernăuți), August-Septembrie. — *Gazeta Cărților* (Ploiești), Septembrie. — *Manifest* (Iași). — *Vatra* (Năsăud), August-Septembrie. — *Femeia*

Satelor (Deva), Iulie-August. — *Renașterea* (Cluj). — *Korunk* (Cluj), Octombrie. — *Gazeta Ciucului*. — *Pagini Literare* (Turda), 15 Octombrie. — *Insemnări Sociologice* (Cernăuți), Septembrie. — *Blajul*, August-Septembrie. — *România dela Mare* (Constanța). — *Cronicarul* (Buc.), 15 Octombrie. — *Cuget Moldovenesc* (Bălți), Septembrie-Octombrie. — *Revista Critică* (Iași), Octombrie-Decembrie. — *Gazeta Odorheiului*. — *Societatea de Măine* (Buc.), Iulie-Septembrie. — *Plaiuri Săcelene*, August-Septembrie. — *Cetatea Albă*, Septembrie. — *Vremea* (Buc.) — *Gândul Vremii* (Iași), 15 Octombrie. — *Carpații* (Cluj), 15 Octombrie. — *Le Moment*, journal de Bucarest. — *Era Nouă* (Sf. Gheorghe), Septembrie-Octombrie. — *Vatra* (Năsăud), Octombrie. — *Țara de Măine* (Cluj), Anul I, nrele 1—5. — *Buletinul Oficiului Național de Turism* (Buc.), Anul I, nr. 1. — *Familia* (Oradea), Septembrie-Octombrie. — *Revista Fundațiilor Regale* (Buc.), Noembrie.

CUPRINSUL:

- Tudor Vianu*, Filosofie și poezie.
Mihai Moșandrei, Stanțe de primăvară (versuri).
Pavel Dan, Fragmente.
Radu Gyr, Aniversare — Zodiac (versuri).
Emanoil Bucuța, Pe urmețe lui Smighelschi.
Coca Farago, Scrisoare (versuri).
M. D. Ioanid, Umbra peste suflet.
Ion Moldoveanu, Semn (versuri).
Victor Ion Popa, Maistorașul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu (fragment).

C R O N I C I

- CRONICI LITERARE. *Ion Chinezu*, Gib. I. Mihăescu. — *Olimpiu Boitoș*, Eugen Pohonțu, Alexandru Alex. Macedonski.
CRONICA DEMOGRAFICĂ. I. *Făcăoaru*, Problema depopulării Banatului.

M I Ș C A R E A C U L T U R A L A

- CĂRȚI ȘI REVISTE: *Taussig, F. W.* and *C. S. Joselyn*, American Business Leaders (I. Făcăoaru). — ÎNSEMNĂRI: *Pavel Dan* (I. Chinezu); *Doi morți*: *Const. Nottara* și *Olimpia Bârsan* (I. B.); *Denatalitatea rasei maghiare* (V. P.).